

חמישה ימים בפולין, מרץ 2010

או: חיים שלמים מקופלים בחמישה ימים ...

או: מסע אל המוות ואל החיים עם משלחת קכ"ו, "עדים במדים"

ב 7 למרץ 2010 יצאתי למסע נוסף, מסע לפולין יחד עם קבוצה גדולה של קציני צה"ל, "עדים במדים". כתבתי לעצמי כמה חוויות, מחשבות ורגשות בימים שלפני המסע ובמהלך המסע עצמו. כמה דברים החלטתי להעלות לאתר, לחלוק עם מי שבא לו לקרוא.

בסיום המסע, בדרך הבייתה, הבנתי שבחמשת הימים האלה מקופלים חיים שלמים. בחמשת הימים האלה עלו כל התחושות והרגשות שאי פעם הכרתי, הופיעו ונעלמו במסע אינטנסיבי לשיא הגדולה האנושית, לשיא האכזריות האנושית, ולכל מה שבאמצע ...

תוכן

1	חמישה ימים בפולין, מרץ 2010
2	היציאה לדרך
5	פולין, היום הראשון
20	פולין, היום השני
30	פולין, היום השלישי
43	פולין, היום הרביעי
49	פולין, היום החמישי

היציאה לדרך

12 בפברואר 2010

קצת מוזר לכתוב יומן מסע עוד לפני שהמסע החל. צביקה, מפקד הצוות, אמר שבעיניו המסע החל כשהודיעו לכל אחד מאיתנו שהוא יוצא למסע. מבחינתי המסע עם "עדים במדים" החל בפולין, בשנת 2005. הייתי אז עם גילי בקבוצה של חברי צוות, גימלאי צה"ל. נסענו להשתתף במצעד החיים ביום השואה, 60 שנה לסיום המלחמה "ההיא". חמישה ימים ביקרנו במחנות, הסתובבנו במרכזי הערים, בעולם שחרב, מנסים, ללא הצלחה יתרה, לדמיין מה היה שם פעם. עמוסי רגשות ומחשבות בכיוונים ובגוונים שונים הסתובבנו בארץ גדולה וירוקה, עם שדות עד האופק, ופריחה של עצי תפוח ואגס. הניגוד בין היופי של הטבע והעבר האכזרי הממו אותי. רציתי להיות שם בשלג. ביער לופוחובה מצאנו זר עם דגל ישראל והכיתוב "עדים במדים". התרגשתי עד עמקי נשמתי ועלתה בי תחושה של גאווה לאומית יחד עם תחושה שובבה של התרסה. "אנחנו כאן!" עם הכל ולמרות הכל. ידעתי כבר אז שיום אחד אצא עם משלחת כזו, אהיה חלק מקבוצה של קציני צה"ל על האדמה המקוללת של פולין. כן, בשלג. ביום האחרון, על אדמת אושוץ ראיתי אותם. קציני חיל אוויר, טייסים בצבא שלנו, מעוררים התרגשות בקרב כל מי שהיה שם. במשלחת שלנו, אצל נוער יהודי מצרפת, בקבוצה העצומה שהייתה שם מהונגריה. שוב היה לי ברור שיום אחד אהיה חלק מקבוצה שתהיה שם על מדים. לתחושתי, אז החל המסע הנוכחי שלי, בתור אלמנת צה"ל, עם קבוצה של קצינים במדים על אדמת פולין. כאשר הגיע הטלפון מדניאל, קצינת הנפגעים, ששאלה אם ארצה השנה לצאת לפולין במסגרת "עדים במדים" לא היססתי אפילו לשניה. "בטח" יריתי תשובה, בניגוד להרגלי לחשוב לפני שאני עונה. "אבל בשלג", הוספתי במהירות.

4 במרץ 2010

אתמול היה יום ההכנה השלישי והאחרון. מחרתיים בערב נפגשים בנתב"ג. שלושה ימי הכנה של הרצאות, סיורים במוזיאון השואה, בהר הרצל. אפילו הצגת יחיד אחת, המתארת את חייה ומחשבותיה של אשת מפקד מחנה, החיה ממש ליד, רגע קט לפני המפלה. כולנו בני אדם, אני חושבת לעצמי. כולנו בני אדם ואף

אחד מאיתנו לא יודע איך היה מתנהג אילו היה במקומו של האחד. קל לשפוט מרחוק, קל להביע דעה כאשר ההיסטוריה ידועה. קל להיות בזום אין על אדם אחד, לחשוב שאילו אני הייתי שם הייתי נוהגת אחרת. אבל זה לא ככה בראייה שלי. לא ממש. המפגש עם האחר הוא מפגש עם עצמי. ההתעלמות שלה ממעשי הזוועה שקרו מתחת לחלונה הפגישו אותי עם ההתעלמות שלי ממה שמתרחש סביבי, בהרבה היבטים שאני בכלל לא מתעסקת איתם. אבל הם שם. לידי, מצדדי, מלפני ומאחורי, כמו שהיינו מדקלמים במשחק המחבואים כשהיינו ילדים. נפגשנו בבוקר בהר הרצל. תרגילי סדר. את האזרחים השאירו בחוץ. שניים בכל זאת היו בפנים. סליחה, גם אני רוצה. גם אני חלק מהמשלחת. גם אני רוצה להיכנס בצעידה למחנות. בשביל זה באתי, לא? הכניסו גם אותנו פנימה. כמה סא"לים הכניסו אותי ביניהם, צירפו אותי לשלשות שלהם. באמצע. לא רוצה להיות בחזית. ככה אף אחד לא יראה את הפשלות, אני צוחקת. תקנו אותי, אני מבקשת והם מחייכים. יהיה בסדר, אני בטוחה. היה לי נעים לעמוד בתוך המבנה, בתוך השלשות. המשכנו לסיור על ההר. קור אימים, רוח שחותכת את הגוף. מרגישה כאילו אין עלי בגדים, אין מעיל. קופאת מקור. המוח קופא לי, יחד עם הידיים ... מחכה שיגמר, ומתמקדת במה שקורה בתוכי, במה שמדברים סביבי. הנושא הוא "משואה לתקומה" ושוב אני פוגשת את הדיכוטומיה, את הספליט. מנסים לערער את אמונות היסוד שלנו, וזה לא רע בכלל. אבל למה בקור הזה? עוצרים בשביל המחבר בין הר הרצל ליד ושם, סובבים את האנדרטה לנצח אחרון, אותם פליטי שואה, אחרונים ממשפחתם הגרעינית שנפלו בארץ במלחמת השחרור. ממשיכים לקברים ולמצבות הזיכרון לחנה סנש, חביבה רייך ושאר הצנחנים, אלה שיצאו מכאן, מארץ ישראל, וצנחו מעבר לקווי האוייב מטעם הצבא הבריטי. אלה גיבורים! כן, על זה גדלתי. על גבורה שבאה ממקום של חופש לבחור.

5 במרץ 2010

מחר בערב אני בשדה התעופה. ההתרגשות מהמסע הולכת ומתעצמת. אני רואה בבוקר מייל מאדם שנסע לפולין ומתאר את ההרגשה שעברה כחוט השני במסע שלו, כפי שבאה לידי ביטוי בשיר הפרטיזנים היהודים שכתב הירש גליק:

"אל נא תאמר: הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו פני העננה.
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא,
ומצעדנו עוד ירעים אנחנו פה!"

תחושה של עוצמה, אישית ולאומית, ממלאת אותי כבר עכשיו. חיוך שובב של התרסה מתלווה לתחושה הזו. אצבע משולשת לנאצים ולעוזריהם ... אני מדמינת את עצמי נכנסת למחנות בתוך מבנה השלשות של צבא ההגנה לישראל, ורגשות ישנים מתעוררים בי. עולה תחושה של שליחות אישית ולאומית. עולה המשמעות של הקולקטיב, משהו שהכרתי היטב בתקופת תנועת הנוער, משהו שהיה חלש יותר במסע הקודם לפולין, כאשר רמת הציניות הייתה אצלי הרבה יותר גבוהה. הערב הילדים באים, כמו כל ששי בערב, ואני כבר מחכה לרגעים איתם, לשיחות, לאהבה, לצחוקים ולשקט ...

פולין, היום הראשון

7 במרץ 2010, יום ראשון

מרץ 2010. מעט שלג נערם בצידי הדרכים של וארשה, מכסה עדיין חלקים נרחבים של בית הקברות היהודי בעיר. את המצבות המספרות על חיים עשירים ומלאים שפעם נרקמו כאן ואת קברי האחים של מתי גטו וארשה, אנחנו עוד לא רואים. עוצרים בכניסה לבית העלמין לטקס הראשון של משלחת "עדים במדים", משלחת קכ"ו, על אדמת פולין. תלמידי בית ספר מישראל, במסע שלהם בפולין, יוצאים מבית הקברות ונשארים להשתתף בטקס הצה"לי. מפקד המשלחת מזמין את בתו ושני מפקדים נוספים עם הדור הבא הפרטי שלהם לעמוד עימו. המשכיות. הכי פשוט שיש.

בזריחה צפיתי מחלון חדרי בקומה ה 21 של המלון. זריחה כמו זריחה בכל עיר גדולה אחרת, מספר לי הנוף ההולך ומתגלה לאיטו ככל שעולה השמש. פיסת נהר מוצפת באור השמש העולה, מנצנצת למרחוק. מלמעלה הכל שקט ופסטוראלי, כאילו מעולם לא הייתה כאן מלחמה. אני לבד בחדר, עם עצמי ועם מחשבותי, תחושותי וזכרונותי. התארחנו במלון הזה כשבאנו למצעד החיים בשנת 2005. הנוכחות של גילי לידי באותו מסע ראשון לפולין הייתה משמעותית, הקלה במשהו על ההתמודדות עם מה שעלה. עכשיו הוא בארץ ואני כאן. קולו בטלפון מנחם ומרגיע. מחזיר לי לרגע גם את תחושת הראשונות של המסע ההוא, לפני חמש שנים. גם את החופש האישי שהיה אז. ירדנו בלילה והלכנו לבית קפה באחד מרחובות העיר. מטיילים יד ביד בעיר זרה, מתיישבים בבית קפה מוכר, כמו בכל מקום אחר בעולם. הפעם אי אפשר לצאת מהחדר, להסתובב ברחובות העיר. אפילו לרדת לסיגריה אסור לנו, ואני מבינה שאחד האתגרים האישיים שלי במסע הזה הוא להתמודד עם המשמעת הצבאית, עם הלוח"ז המטורף, עם פיפי בפקודה. הרגלים אחרים ממלאים את ימי, אף אחד לא מכתוב לי לוח"ז בדרך כלל, ועכשיו אני נזרקת ברגע לתרבות אחרת, לסביבה עם מנהגים וכללים שונים ומשונים בעיני האזרחיות. בוחנת את מערכת היחסים שלי עם סמכות, כמו אז, בלסלי, כאשר פתאום הבנתי גם כמה חיבורים אחרים, כמה יכולותי להתמודד עם סמכות של אחר משפיעה על יכולתי שלי להיות הסמכות במקומות בהם אני נדרשת להיות הסמכות. לא פשוט הקטע הזה לאחר שהוא עולה למודעות. אני מחייכת

כאשר זכרון הקונפליקט הפנימי שלי עולה. מחד, כמיהה לסמכות מנחה, מכוונת. שיהיה שם מישהו שיכול לומר מה נכון, מה ראוי, מה לעשות בזמן מצוקה. מאידך הצורך העצום בחופש אישי, החופש להיות הסמכות, קודם כל של עצמי. לקבל מבפנים את התשובות לשאלות שאין עליהן תשובות פשוטות.

מכינה לעצמי כוס קפה בחדר ללא עישון, מכינה שקט ומרחב פנימי שיוכל להכיל את השבוע העומד בפני, שבוע שרב בו הלא ידוע על הידוע. אמנם הייתי כאן, מכירה את העיר, את המסלול כולו, אבל עכשיו אני לבד ולא עם גילי, עכשיו אני אחרי שאדם כיוון אקדח לליבו של בני ורצח אותו, עכשיו אני עם מסגרת צבאית לא מוכרת ומן הסתם עומדת בפני חוויות שונות מאז. לא פשוט לחזור למקומות מוכרים במצב רגשי שונה, לא פשוט להיות בפולין אחרי לסלי, אחרי ניר. הכל בפנים פתוח יותר, רגיש יותר, עסוק יותר בכאב ובאובדן, בחיים ובמשמעותם, בנסיון, נואש אולי, למצוא את מהות החיים בתוך הכאב שאין לו גבולות. במקביל יש גם תחושה פנימית של שקט ובטחון, בוטחת בעצמי שאוכל להתמודד עם כל מה שיעלה בדרך.

בטיסה היה רגע שהרגשתי את ניר איתי, כאילו בא לומר לי שהכל בסדר, שהכל איך שצריך שיהיה, שחשוב שאשמור על עצמי בכל רגע - בתוך הרגע. שולחת מבט לספר שהבאתי, מנסה להיזכר בכמה משפטים, אבל הראש ריק. נושמת בשקט לבטן, ללב, מרגישה התרחבות פנימית ובטחון שיכול להכיל את מה שיעלה. תודה, ילד שלי, על הכל. אוהבת אותך בכל מקום על פני כדור הארץ.

לפני הנסיעה ניסיתי להבין למה אמרתי "כן" מידיי ובלי שום מחשבה כאשר דניאל, קצינת הנפגעים, שאלה אותי אם אני רוצה לצאת עם משלחת "עדים במדים" למסע בפולין. התשובה הפשוטה היא כי מאז שראיתי את הזר של אחת המשלחות ביער לופוחובה, לפני 5 שנים, ידעתי שיום אחד אצא עם אחת המשלחות של הצבא. העמקה אל מעבר לתשובה הזו הביאה אותי למחשבה שכהרגלי, מתוך האקסטרים אלמד משהו על עצמי, אגלה את המהות העמוקה של החיים, של עוצמת החיים. שאיפה לחוות את המקום בו מתוך חורבות החיים עולים חיים חדשים, עולה הבנייה, היצירה, התקומה. אולי אמצא את המקום ממנו נובע מעיין האופטימיות המפכה בי רוב הזמן. תחושה פנימית שמתוך מקומות אפלים וכואבים, אולי מתוך האומץ להיות איתם, לחצות אותם, צץ משהו

חדש. מתוך החורבן נבט משהו, הפריח משהו חדש.

איך אפשר להמשיך ולחיות אחרי אובדן כל כך נורא, שאלתי את עצמי לא פעם. גם לגבי עצמי אבל עוד יותר מכך לגבי אנשים ששרדו את השואה. הם איבדו שם לא רק בני משפחה אהובים, אלא גם את עצמם, את מי שהיו לפני, את מעט הרכוש, הבטחון, הכבוד האנושי, האמון בבני אדם. לעתים איבדו גם את ערכיהם הבסיסיים, או לפחות הישעו אותם למשך שנות המלחמה. ואחרי שאיבדו הכל, חלקם חזרו לחיות. לחיות במלוא מובן המילה, לא רק לחיות פיזית, לשרוד את החיים.

מנסה לחוות את מה שנשאר שם בפנים אחרי החורבן האישי, הקהילתי, הלאומי. מה יש שם בתוך האדם ששרד את הכל והצליח ליצור משהו חדש. משהו עמוק ומהותי חייב היה להישאר שם, בתוך כל אחד ששרד והמשיך לחיות. משהו שיכול היה לקום, לנער את האפר, להכיל את הכאב, ולהתחיל מחדש ליצור, לאהוב, לתת ולהמשיך לתת אמון באנשים, בטבע, ביקום, באלוהים. איך? אולי איך זו לא השאלה הנכונה. גם לא "למה". אולי אפילו לא "איפה מוצאים את הכוחות ...". מהרהרת בשאלה מהי המשמעות העמוקה של "לחיות", ונעצרת.

קשה לי למצוא שאלה נכונה עכשיו. מרגישה שאזור השאלות במוחי ריק לגמרי. הכל שאלה אחת גדולה בלי מילים. בלי ציפייה לתשובות. בלי משהו שהוא מעבר לרגע הזה, לישיבה עם כוס הקפה המתקררת בוארשה. לפתע אני קולטת שאי אפשר להבין את החיים דרך המחשבות, דרך הראש. אוקיינוס שלם נמצא מעבר למחשבות, מעבר למילים. אולי את האוקיינוס הזה יש לחוות, לא לחשוב. להתמסר לשהות בתוכו בלי לנתח ממה הוא מורכב, איפה הוא נמצא, לאן הוא מוביל. פשוט להיות. צחוקי מהדהד בחדר הריק. אפילו הצורך הרגעי בסיגריה בשעה שאסור לי לרדת הופך להיות אתגר נוסף, מבחן קטן נוסף בדרך. מסמנת את הרגע הזה לבחינה של מה קורה בתוכי כרגע, מה התאוה הזו לסיגריה מניעה בפנים. המאבק בין מה שבא לי למה שמותר לי, למה שנכון לעשות, מעורר התנגדות, מעורר כניעה פנימית למציאות, לסיפור. גם כאן אני שואלת את עצמי מה הסיפור שמעבר לסיפור, קטן ככל שיהיה. ומפסיקה לשאול, מפסיקה לחשוב, מתמסרת למיטה ולשמיכה הנעימה ועוצמת את העיניים לשעה קלה.

השמש כבר גבוהה יותר בשמיים, העיר נראית בבירור רב יותר מבעד לחלון. הנהר הוא כבר לא רק השתקפות של השמש הזוהרת בתוכו, אלא מים כחולים, עם גשר גדול החוצה אותו. גושי בניינים עצומים, מלבניים, אפורים ומשעממים נגלים ברחבי העיר. אולי מזכרת משנות השלטון הקומוניסטי, אולי לא. חלקם נראים בנייני מגורים, אחרים מאכלסים משרדים. כמה מהם מזכירים במשהו את בנייני תל אביב שנבנו אי שם בשנות החמישים או הששים. משעממים אך פונקציונאליים.

סיבוב קטן לסיגריה בפתח המלון מבהיר לי שהשמש מטעה. קור אימים בתוך הג'ינס חודר לכל תא שכוח בגופי, מעורר צמרמורת קור לא מוכרת ומזכיר לי את כל הציוד הטרמי שכדאי ללבוש לפני התחלת היום. מפונקת, אני חושבת לעצמי. איך "הם" חיו בקור הזה, ואף בקור יותר עז ממנו, רק עם כותונת לגופם, ואני מעיזה לחשוב על עצמי ...

בחדר אני מכינה לעצמי כוס תה ציילוני חם ומהביל, לחמם מעט את התאים שעוד צורחים מבפנים שקר להם. לוגמת את התה החם, שורפת את הלשון, ומהרהרת באתגרים הפיזיים והנפשיים הצפויים לי בימים הקרובים. מבינה מהר מאד כמה חשוב לתת בתוכי מקום ללא נודע, למה שיהיה, בלי לתכנן דבר. קולטת שוב שהדרך היא הדרך. מן הסתם כל רגע יביא איתו משהו אחר, לא דומה למה שהיה, למה שיהיה. נשמע שחוק, אבל כל רגע הוא ההווה, הוא ההווה והוא ההווה בתוך עצמו. וברגע הזה ממלאת אותי תחושה של בדידות, ממלאים אותי געגועים למי שהשארתי בארץ. ממלאים אותי געגועים לעצמי במקום אחר, בזמן אחר. רוצה את גילי כאן איתי, את הנוכחות המנחמת שלו, היד החמה והאובה, החיבוק והיכולת לחלוק את מה שהווה. ממלאים אותי געגועים למי שכבר לא איתי בעולם הזה, לאהבה שהייתה אז, לאהבה אליהם שקיימת היום בדרך שונה. כמעט באופן אוטומטי עולות המחשבות על המוות ועל מה שהווה אחריו. כבר הרבה שנים אני מחפשת את התשובה לשאלה "מה קורה לנו אחרי המוות הפיזי?". מחפשת תשובות בספרים, בשיחות עם חברות, בהתבוננות פנימה, ולא מוצאת תשובות. לכאורה מצאתי כבר הרבה הוכחות לנשמה הנשארת אחרי המוות הפיזי, למסע שהנשמה ממשיכה בו אחרי הפרידה מהגוף. אולי הנשמה ממשיכה קדימה במסע ללא זמן ומרחב, אולי לא.

בינתיים אני כמו הטלפון הנייד שלי בתחילת המסע, בלי קליטה. אולי אני

מתאמצת יותר מדי לקלוט, להבין, לנתח, לחשוב. כרגע נכון לי להרפות, לשנן את המנטרה של ביון: No memory, no desire ולהרפות עוד קצת. כרגע נכון לי להתחבר למקום שלא מתאמץ, שלא חופר ומחפש מחשבות חדשות, שמצליח לנוח בתוך החוויה, בתוך אי הידיעה, בתוך אי הוודאות. פשוט לנוח, גם בלי הבנה וידיעה.

פעם ראשונה טקס מוקף בשלג לבן המונח בשקט בין המצבות, עוטף את השבילים הנקיים, מרגש מעצם נוכחותו. אני משתדלת להיכנס למבנה השלשות החיצוני, להרגיש מחוברת מבפנים, לעצמי ולמה שמתרחש סביבי, בו זמנית.

אחרי הטקס, אחרי הפעם הראשונה של "התקווה" על אדמת פולין יחד עם 150 קציני צה"ל על מדים, אנחנו נעים בצוותים ברחבי בית העלמין. העין קולטת גדר משובצת בשברי מצבות. הלב נחמץ. מבוססים בשלג לקברים של אנשים שפעם חיו חיים מלאים, אולי מאושרים, אולי פחות. אנשים שהיו להם הורים, חברים, ילדים. אנשים שחיו כאן בקהילה היהודית, אנשים שחלמו ובנו. כל מצבה מספרת חיים, מספרת מוות. כל מצבה מספרת סיפור, ואצלי שוב עולה המחשבה על הסיפור שמאחורי הסיפור. מה יש בחיים שלי שהוא לא הסיפור? מהו הגרעין הזה של החיים שמפעם מבפנים ומצית התרגשות למראה השלג הלבן בתוך בית העלמין של וארשה? מירית מלמדת אותנו להתבונן, להסיק מסקנות מהמעט שעניינו ראות בכל מצבה. לחבר את הפרטים לסיפור הגדול, להקשר, לזמן בו אותו אדם חי ונפטר. הולכת עם הקבוצה, עם הצוות שלי, עוד לא ממש מתחברת, עוד לא מכירה. נושמת לבדידות שבתוך הקבוצה, חוויה לא זרה לי, לא הכי נעימה, אבל עכשיו זה בסדר, מאפשר לי להיות לגמרי עם עצמי, להתחפר בתחושות הקור החיצוני וההקשבה פנימה. מתבוננת במצבות, מקשיבה לסיפורים וחושבת כמה גם המצבות משמשות לסוג של פוליטיקה, של משחק כוח, של אמירה ציבורית.

יותר מדי ברצינות אנחנו מתייחסים למוות, עולה בי המחשבה, ופחות מדי ברצינות לחיים. אנחנו כחברה מייחסים המון חשיבות לכבוד המת, אבל הרבה פחות לכבוד החי ...

בעומדנו ליד קברי האחים העצומים של מתי גטו וארשה אני קולטת את כאבה של

מירית על כבודם של המתים. "עירומים הם הושלכו לרחוב, כי הבגד הדל שלבשו במותם יכול היה לחמם מישהו חי", היא מספרת, וממשיכה ומתארת איך הושלכו לבורות, איך כוסו בשכבה דקה של אדמה כדי שיהיה מקום לאחרים. סוקרת בעיני את האבנים המקיפות את קבר האחים בעיגול גדול, מגלה עוד קבוצות מהמשלחת מעברו השני של המשטח הלבן הבוהק באור של שמש חיוורת. התרגשות של נוכחות, של גאווה לאומית עולה בי מתוך ההתבוננות. "אנחנו כאן" מכות בי מילות השיר. נזכרת בסיפורים של גילי וקובי על משלחת צה"ל בהאיטי, על השופל שערם גופות אחרי רעידת האדמה והשליך למשאיות שפרקו את מטענן בבורות ענק, בקברי אחים עצומים. בטלוויזיה הראו גם משפחות שקברו את יקיריהם בבתי קברות רגילים, שנתנו להם כבוד אחרון גם בתוך הכיאוס שאחרי ההרס, שבתוך ההרס.

אז אם אין כלום אחרי המוות, מה זה משנה? אם הכל נגמר ברגע המוות, מה זה משנה מה יעשו עם הגופה? מה משרת אותנו, החיים, מתן הכבוד למתים? אם הכל יגמר באמת, יכולים לעשות עם גופתי כל דבר ... אני כבר לא אדע. אם, לעומת זאת, תישאר נשמתו ותעלה למעלה, תמשיך בדרכה ביקום המופלא, אפשר להניח שהיא לא תשאר עם הצמדות לחומר, לגוף שהיה לה בסיבוב הזה. משהו בהיצמדות לחומר במקום הכי קיצוני, הצמדות לגופת המת, מקצין את ההצמדות שלנו לחומר בכל מקום וזמן אחר. בזיכרוני צצות שתי החתימות שחתמתי על הרשאות לניתוח לאחר המוות, של רמי ושל ניר. בגיל 29 עברתי שעות של ייסורים עם החתימה הזו. כל בדל מחשבה על מה שבכלל יש שם בארון, על הפחד שיפגעו בו, שיציקו לו - העיק והעיר פחדים קמאים ומחשבות די מוזרות. עם ניר כבר לא היססתי. היד רעדה, אבל חתמתי ... אולי משהו במשמעות של החומר השתנה בתוכי, אולי נשמתו הייתה לידי, תמכה והשרתה בהירות בתוך הכאוס.

שוב חוזר המקום של הקיצון, של התנאים הקיצוניים שמכתיבים, מעצם קיומם, התנהלות אחרת. במצבי קיצון משהו משתנה, משהו חייב להשתנות כדי שנוכל להמשיך. בתנאים רגילים עלינו לשמור על כבוד המת, אבל בתנאי קיצון, חשובים יותר החיים. חשוב יותר, בעיני, לאפשר למי שחי עוד קצת אוכל, עוד בגד, עוד כמה רגעים של חסד וחמלה, גם אם הם על חשבון כבודו של המת.

בארץ אני לא הולכת לבתי עלמין, לא מאז השלושים על ניר. לא מסוגלת להכיל

את הכאב, את המחשבות המתרוצצות על החיים ועל המוות. כאן זה בסדר. גם התפאורה כאן אחרת עכשיו. עולם באפור לבן, עם מעט צבע. קל יותר, אולי, ללא מודע שלי להתבונן בשחור לבן ... [רמז: NLP]

ביציאה מבית העלמין אנחנו מחכים לאישור האבטחה לצאת. עולים על האוטובוסים ונוסעים לכיוון הגטו הקטן. מסיירים באזור אשר נבנה מחדש אחרי המלחמה ההיא, מוקפים בריחות בישול העולים מהבתים המקיפים את החצר הקטנה. ניגשים לשריד האחרון מחומת הגטו, חומה שהיהודים בנו בתקווה שתגן עליהם, והפכה לחומת כלאם. ממשיכים לאזור אחר בגטו הגדול, אזור שנשאר כמו שהיה, בנוי לבנים אדומות, דרמטיות בעיני. תערוכה של תמונות האנשים שחיו כאן פעם מוצגות בענק על הקירות, מזכירות את החיים והתרבות העשירה שפעם שקקה כאן חיים. הכניסה לאחת החצרות הבודדות שנשארו בדיוק כמו שהיו אז מלווה באפרוריות מתגברת. הכניסה חשוכה, כמו בתוך מנהרת הזמן, אנחנו עוברים לתקופה אחרת. מקשיבים למירית, המציינת כי הדיירים שהיום גרים כאן לא אוהבים שנכנסים להם לחצר. "אתם מבינים, כשאתם כאן ומסתכלים סביב, כי לא היה להם לאן לברוח. ברגע שנכנסו הנאצים והוציאו את כולם, לא היה לאן להימלט ...". אני רואה את הציפור השחורה על חלון בקומה השלישית, את וילונות התחרה הלבנים על כמה חלונות. כמה פולני, אני מחייכת בתוכי. קצינים דוממים מול האמירה הזו, עדיין, במחצית היום הראשון בפולין, בטוחים שאפשר היה להתנגד, שאפשר היה להתמרד ולא להיכנע לצורך.

המועקה בתוכי מתפוגגת מעט כשאנחנו יוצאים לשטח אחר, פתוח יותר, ונעצרים ליד כנסייה שעמדה בתחומי הגטו. כן, גם אל המומרים התייחסו כמו אל יהודים, ולכן היו כמה כנסיות ברחבי הגטו. אני מתאפקת לא לפרוץ בצחוק אל מול רצינותו של רב המשלחת המצטלם ליד פסל האפיפיור והנרות הדולקים לידו. שלג קל מתחיל לרדת. הילדה הקטנה בתוכי מפסיקה להקשיב להדרכה ונהנית מחוויה ראשונית, טהורה כל כך, של שלג לבן וקל הנוחת על המעילים הצבאיים, על כובעי הפליז השחורים שלנו. נעימות מתפשטת בתוכי גם בתוך ההקשר של הגטו, הסיפורים על מה שהיה ואבד, ועל הדרך האיומה בה אבד. מתבוננת משתאה בשלג, בטבע שמראה לי הפעם מכיוון אחר כי יופי אפשר למצוא בכל מקום.

כמו בכל יום אחר במהלך המסע אני עולה לאוטובוס עם האמירה "תזכירו לי למה רציתי שלג..." מלווה באנחה, בניעור השלג ובנסיון להכניס לתוכי מעט מהחמימות של האוטובוס המחומם. ביום האחרון כבר ידעתי למה רציתי שלג, כבר הבנתי מה למדתי מהחווייה הכל כך שונה חיצונית מזו של 2005, מפולין באביב.

ככר השילוחים נראית היום כמו כל רחוב אחר בעיר הזו. אנדרטה של קירות לבנים עם פס שחור מצהירה בשקט קפוא על מה שפעם היה. החומה שפעם חצתה את הכביש כבר לא קיימת, רק פס על הבניין שהיה פעם בניין הגסטפו רומז על מה שהיה. בשביל ככר לחם ומעט ריבה עזבו היהודים את בתיהם בגטו, את חיי הרעב וחוסר התקווה ובאו לכאן. קצת לחם ואולי גם קצת תקווה הביאו אותם לקבל החלטה ששינתה את חייהם לנצח, שתרמה לסיום מהיר של חייהם, סיום לא ממש מתוכנן, בדרך כלל בטרבלינקה.

לאורך כל היום אנו עוסקים בנושא קבלת ההחלטות. אחת התימות המרכזיות של היום היא קבלת החלטות בתנאי קיצון, בתנאי חוסר וודאות, בתנאים בהם לא נותר דבר וודאי, לא נותר דבר אדר אפשר להתייחס אליו כמובן מאליו. בתנאים כאלה מהרהר ומערער כל אחד גם על ערכיו, מוסריותו, מחפש צדק ואמת אשר כבר אינם ערכים מוחלטים וברורים כמו שהיה לפני המלחמה.

משהו בתוכי מרחיב את הנושא, הולך למקומות היומיומיים. הרי גם בחיים שלנו, הרגילים, אין ודאות, אין בטחון. כל הזמן אנחנו מקבלים החלטות, כאילו על בסיס ראציונאלי, כאילו על בסיס מה שידוע, אך למעשה אין לנו מושג מה יקרה עוד דקה, עוד שעה, עוד יום. אנחנו חיים ומתעלמים מהאקראיות, חיים ומתעלמים מכל מה שלא ידוע. כל הזמן קורים דברים ברקע, שאין לנו מושג שהם בכלל קורים, והשפעתם עלינו עצומה. אנחנו יוצאים לנסיעה ולא חושבים שמהו יכול לקרות לנו. זה קורה אצל מישהו אחר, לא אצלנו. אנחנו חושבים שאנחנו יודעים מה בטוח ומה מסוכן. בתוך השלג אני נזכרת בעצמי, לא כל כך מזמן, כשאמרתי לניר שעדיף לא לנסוע למצעד הגאווה בירושלים. "שם מסוכן" אמרתי לו, בטוחה בעצמי. "בתל אביב זה בסדר" המשכתי... והסוף ידוע. מיליון החלטות קטנות כאלה, שכל אחת נבחנת אחר כך במבחן התוצאה. כמה הוא לא רלוונטי... אילו ידעו היהודים כאן בוארשה מה צפוי להם, האם היו מוותרים על כיכר הלחם? אני

לא יודעת. אנחנו מכירים את התמונה הרחבה, יודעים מה קרה בחדרי החדרים של ישיבות צמרת השלטון הנאצי. הם לא ידעו. הם חיו מיום ליום, חיפשו את ככר הלחם הבאה. לא הרבה יותר. אנחנו, בחוצפתנו כי רבה, מעיזים לשפוט אנשים שלא היה להם מושג מה קורה סביבם, מה מתבשל עבורם במקומות אחרים, על ידי אנשים שכלל לא ראו בהם בני אדם. חלקנו גם מתיימרים לחשוב שאנחנו היינו נוהגים אחרת. האמנם?

מכאן צעדנו לאורך "מסלול הגבורה" עד אנדרטת רפפורט, שם התקיים הטקס הצבאי המלא הראשון שלנו. מסלול הגבורה, מסלול הזיכרון. התחלת המסלול מביאה להכרה אנשי רוח. רב שנהג להתיר את מה שבדרך כלל אסור, כי מצוות קיום החיים בזמנים כאלה היא מעל לכל, גם מעל האיסור לאכול בשרו של סוס, אם זכית והגיע לידך נתח כזה. גם נשים מונצחות לאורך המסלול. הראשונה הייתה קשרית, אשר הקריבה את עצמה למען האחרים. תערובת של אנשי ספר, אנשי רוח, לוחמים ולוחמות הנותנים פנים ושמות למושג המעורפל "גבורה". עם מושג הגבורה התחלנו להתמודד בימי ההכנה ב"יד ושם" בירושלים. התמודדנו עם הדיכטומיה שהייתה נהוגה פעם. מי שנלחם הוא גיבור. מי שנכנע - הלך כצאן לטבח. התבוננו באנדרטאות ביער הסובב את יד ושם בירושלים, מבינים כי ההתייחסות למושג השתנתה עם השנים, עם השתנות ההתייחסות לנסיבות שהיו בימי המלחמה. כאן, בתוך הקור המקפיא שגם פאר הטכנולוגיה הטרמית לא מצליח להפיג, הדיכטומיה נמוגה, המציאות הקשה מתחברת לתיאוריה ומרככת אותה. השאלה אם כולם היו גיבורים או לא, אם רק מי שנלחם היה גיבור, מקבלת פנים ושמות של אנשים שהיו צריכים לקבל החלטות קשות בשניות, במצבים כמעט בלתי אפשריים. במסלול הגבורה אני הולכת ובתרמילי הילדה הקטנה, מרים, עליה שמענו בככר השילוחים. ילדה בת שנתיים שאביה נשא אותה בתרמילו, והחלטה של שניה הניח את התרמיל בפינת רחוב אחרי שצפה בנאצים מחוררים בקידונים תרמילים של אחרים. אחרי שאשתו התעשתה והבינה שאם לא יניח את התרמיל בצד, הבת תמות ביסורים בעוד דקות ספורות. "תניח את התרמיל בצד" היא אמרה לו, והוא היסס לרגע, אך ביצע. הניח את התרמיל ומעולם לא ידע מה עלה בגורלה של בתו, מעולם לא ידע איך מתה ומתי. השאיר תרמיל עם תינוקת, והציל את עצמו ואת אשתו. הציל? לכמה זמן? לעוד כמה ימים של חיים? לעוד כמה שנים של חיים? אני נושאת עימי בתרמיל ובלב את ייסורי התופת של הורים שהשאירו ילדים בכל מיני מקומות הזויים, שקיוו להינצל,

שקיוו שילדיהם יינצלו. אני נושאת עימי בתרמיל את ייסוריהם שלאחר המלחמה, הייסורים של אלה שנותרו בחיים כנגד כל הסיכויים. אני נושאת עימי בתרמיל את הייסורים של אותם אנשים שקיבלו החלטה בלי לדעת לאן הם מובלים, בלי לדעת מה המשמעות של החחלטה, והתרמיל נהיה כבר מרגע לרגע. רגשות האשמה והחרטה. קשה לשאת אותם, קשה להשתחרר מהם, גם אם כל אחד בטוח שעשה את הטוב ביותר שיכול היה לעשות באותו רגע נתון.

אני תוהה איך כל זה משתלב בערכי הגבורה עליהם גדלתי, ולא ממש מוצאת קשר בין מציאות קיצונית או מציאות יומיומית לעמידה איתנה מול מה שקורה. מוצאת בתוכי חמלה לכולם, לכולנו, כי זה אנושי לנסות לייצר סדר בעולם הכאוטי והסובייקטיבי, בו רב הנסתר על הנגלה, כדי לחיות. אנחנו מנסים ליצור סדר הגיוני בעולם, לייצר תחושת בטחון ולהקטין את מימדי אי הוודאות בחיים, פשוט כדי לחיות, לתפקד, להתקדם. אחרת, כנראה, אפשר רק להישאר מתחת לפוך, למי שיש בכלל פוך ...

שתי קבוצות עיקריות פעלו במרד גטו וארשה. רק אחת נשארה בזיכרון הקולקטיבי שלנו. אנחנו עומדים ליד האנדרטה לבונקר הפיקוד של מרדכי אנילביץ'. כפה עגולה עם פסל מעל. חושך יורד על העיר, הקור מתעצם, והזרקורים מאירים את האנדרטה. שלג קל מתחיל לרדת, מפתיע אותי ברכותו, באיטיות שלו. אני מקשיבה למירית המספרת את סיפורי המרד, מתבוננת בשלג היורד, ומתחפרת לרגע בתוכי, מנסה להבחין במה שעולה, במה שקורה לי בפנים. מגלה לפתע ילדה קטנה שרוצה לעצור לרגע את הכל וליהנות מהשלג היורד, להתרגש ממראה הפתיתים הקטנים המכסים אותנו, מנצנצים כאילו היו יהלומים קטנים בעוברים באור הזרקורים. אני מרשה לעצמי להתנתק ממה שקורה סביבי, לרגע מפסיקה להקשיב, שוכחת איפה אני נמצאת ולמה, ומתמסרת לאושר פשוט של התבוננות ביופי המופלא של הטבע, בשלג שמכסה אותנו ואת השבילים. תחושה של אצילות הטבע מפעפעת בתוכי. היופי שלא ניתן לתיאור במילים, התחושה הפנימית של התפעמות מול פתיתים קטנים, לבנים, רכים. מרגישה כמו ילדה קטנה, מסתכל על האנשים סביבי, רובם נועצים את מבטיהם במירית, נשארים רציניים ודמומים מול היסטוריה לא קלה, מול הקרבה ראויה לציון ולזכרון של אנשי תנועות הנוער, של אנשי גטו ווארשה. פתיתים קטנים, לבנים, זוהרים, כמו פתיתים של חסד נופלים על האתר, עלינו. פתיתים חגיגיים שמזכירים לי כמה נכון לפעמים להיות

נוכחת ברגע, כמו שהוא, בלי לשפוט את השמחה על השלג שיורד באמצע וארשה, באמצע ההדרכה, באמצע הרגשות אשר בו זמנית מתפעמים מאומץ ליבם של החיים, של הלוחמים ומצטערים צער רב על אובדנם של רבים מספור.

הרבה שיחות יש בצוות על ערכים. שליחות ואחריות, גבורה, קבלת החלטות, פיקוד, מוסריות, אנושיות. הרבה שיחות שמחד מעוררות בי התפעמות, התרגשות מהרף הגבוה שקצינים אלה מעמידים לעצמם, לחייליהם בארץ. יש בתוכי קצת עצב על הנגיעה המעטה בחוויה, ברגש. השיחות על מה צריך היה לעשות, מה נכון היה לעשות, מה היה קורה אילו ... מזכירות לי את עצמי של טרום לסלי. היום אני מוצפת בתחושות ורגשות, פחות מייחסת חשיבות אישית לדעות. אולי הלכתי רחוק מדי, פנימה מדי. לא יודעת. חשה צורך להתחבר יותר לרגשות הלא קלים שעולים בתוכי, והרבה פחות להבין, לזכור עובדות וסיפורים. יודעת שזה לגמרי שלי, ונשארת עם זה בשקט. יהיה לזה עוד זמן, יהיה לזה מקום עוד בתוך הימים האלה. אני בטוחה.

הצוותים מסיימים את ההדרכה ומתחילים ללכת לאנדרטת רפפורט, לטקס הצבאי המלא הראשון שלנו, בסיום היום הראשון על אדמת פולין. חושך, הצוותים נדמים לי כמתערבבים. אני לא מצליחה לזהות מי איתי בצוות. איפה ד? איפה צביקה שאמר שלא יהיו הליכות בלילה? איפה אני עם תחושת הבדידות והמחשבות המייסרות על שלא הכנתי לעצמי מישהו ללכת איתו כשהיה עוד אור? חשה את הבדידות ומקבלת אותה כידיד מוכר, מחבק. לפחות אני מכירה את הדרך, זוכרת שזה ממש קרוב ופשוט ללכת עם כל ההמון הצבאי הזה, לא חשוב מאיזה צוות. הולכת עם תחושה מעורבת, עם המחשבות מהמסע הקודם לפולין, עם הידיעה שאני לא הייתי שורדת. עם מגבלת הראייה בחושך לא הייתי יודעת לאן ללכת. בטח הייתי חוטפת די מהר כדור ...

לאיטי אני מפנימה שיעזרו לי בשמחה, אבל עלי מוטלת האחריות לבקש את העזרה. כל אחד מחופר בעצמו מול המראות, התיאורים, הרגשות והקור. ציפייה מאחרים לזכור את המגבלה שלי כאן, היא לא רלוונטית. מחר יהיה אחרת, אני מבטיחה לעצמי, ולוקחת את כל האחריות על ההליכה המוזרה הזו לבד בחושך ובשלג בתוך קבוצה גדולה של אנשים. בתוך הבדידות אני מוצאת תחושה מעומעמת של שייכות לקבוצה הגדולה הזו של קציני צה"ל, קבוצה מקרית של

אנשים שלא הכרתי לפני כמה ימים, ואולי לא אפגש איתם אחרי החזרה לארץ. עוצרים לרגע מול החלק האחורי של האנדרטה. יהודים מסכנים מובלים למזרח, מובלים בעליבות אל מותם. לוח די שטוח, מעביר תחושה חד מימדית של סבל ועליבות. הצד השני מראה לוחמים נועזים, אני זוכרת. גם מכאן, גם מהעתק האנדרטה המוצב ביד ושם בירושלים. שם בחרו לשים את שני החלקים אחד ליד השני, לא אחד עם הגב לשני, כמו כאן. לא רואה הרבה, אבל זוכרת. לא רואה הרבה אבל מצליחה למצוא את הצוות שלי בקצה הריבוע הצבאי. את התיק לא מורידה מהגב, בניגוד לפקודות, עומדת בשורה האחרונה, לא לקלקל את השורה המדוגמת. טקס מרגש בקור מקפיא, ראשון מבין כמה. לרגע הזה חיכיתי. להיות חלק מצבא ההגנה לישראל על אדמת פולין. הקור חוסם את תחושת השובבות המתריסה שחלמתי עליה. הגאווה הלאומית מוצאת לה מקום, מפלסת דרך בין תאי גופי הקפואים. תחושת השייכות למשלחת מתעוררת בי לראשונה, מפיצה מעט חמימות ומסייעת לי להתעלם מאצבעות רגלי הקפואות. חצוצרה, שיר, קטע נגינה, "דבר המפקד", קדיש ו"אל מלא רחמים" מפי רב המשלחת. הקדיש מעלה את דמותו של ניר לנגד עיני. "ילד, אתה אמרת את הקדיש הכי טוב. כמו בחור ישיבה, אמר לך החזן ביולי" ואתה השבת "טוב, יש לי נסיון של 19 שנים" ושנינו נקרענו מצחוק, מתאפקים לא להחצין אותו עד שהחזן הלך. ואיפה האל מלא הרחמים? הרב ממשיך בפאתוס, ואני, כרגיל, לא קולטת מילה. נאטמת למילים שבאות אחרי השלוש הראשונות. נזכרת במבט שהיינו מחליפים, נירי, אתה ואני, כל פעם מחדש לשמע המילים ההזויות האלה. "תנוח בשלום על משכבך, ילד, אמא תמיד איתך" אני לוחשת לו בליבי, והגעגועים מציפים, מאיימים לבלוע אותי. תישארי ברגע הזה, אני מנסה, תתמקדי במה שיש ממש עכשיו, כאן בווארשה, כאן אחרי הטקס, כאן בדרך למלון החם, כאן עם עצמך ...

"אל מלא רחמים" על אדמת פולין, אדמה בה מיליוני יהודים נרצחו ועונו על לא עוול בכפם, רק משום שהיו יהודים, רק משום שאחד מאבותיהם היה יהודי. מיליוני אנשים אחרים נרצחו כי היו פולנים, כי היו נכים, חולים או הומוסקסואלים. לא היו כאן רחמים, לא הייתה כאן חמלה ולא היה כאן חסד. לפחות לא אז, בתקופת המלחמה.

"איפה הרחמים?" בא לי לצעוק באמצע הטקס, אבל אני שותקת. שותקת,

ומרגישה בסדר עם השתיקה.

מתקפלים חזרה למלון, ואני מצליחה להגניב עוד סיגריה לפני העלייה לאוטובוס. הקור מקפיא, והיד המחזיקה את הסיגריה מחוץ לכפפה מאיימת עלי בנשירה. עולה לאוטובוס ומבקשת שוב שיזכירו לי למה רציתי שלג ...

סוקרת את היום שעבר, ומתמלאת כעס על מדינת ישראל של היום. העיוות שגם בישראל שנת 2010 פועלים לפי אותם חוקי נירנברג מפעיל אצלי כעס עצום. אם תביא תעודה שהייתה לך סבתא יהודיה תוכל להישאר כאן, בלי טובות של אף וועדה לעניינים הומניטריים. ואם אי אפשר להשיג את התעודה? חרב הגירוש מונחת על צווארך, ולא משנה מי אתה כאדם, אם יש לך כאן חברים, משפחה, אנשים שאתה אוהב ואנשים שאוהבים אותך. כאן, בפולין, זה נשמע הרבה יותר נורא, הרבה יותר הזוי, הרבה יותר מכעיס.

הארוע בבר-נוער מקבל בתוכי מקום פתאום, לא רק האובדן של ניר. גם שם היה מי שירה באנשים רק בגלל מי שהם, רק בגלל המקום שהיו בו. לא עניין אותו מי הם כפרטים. לא העסיק אותו במי הוא פוגע, את מי הוא הורג. לא עניין אותו שאלו אנשים עם חברים, הורים, אחים ואחיות, סבים וסבתות. בני אדם, בדיוק כמוהו. מכאן זה נראה אחרת, משתלב בתקופה בה ירו באנשים בקור רוח, בלי להחשיב אותם כבני אדם, בלי טיפת חמלה. אני לא משווה, אבל משהו בתוכי בכל זאת משווה משהו מהטון של הדברים, אם כי העוצמה אחרת, ההיקפים אחרים.

בלילה, במלון, אחרי כוס קפה חם שמפשיר מעט את הקור בגופי, אני כותבת במחברת, מנסה להיזכר ביום האינטנסיבי שחלף, במקומות, במחשבות, ברגשות ובתחושות שעלו בי במהלכו. חוזרת שוב ל"אל מלא רחמים" ומבינה שאני לא מבינה כלום, שאולי לעולם לא אבין, שאולי חבל על האנרגיה שמושקעת בנסיון להבין. אני רואה מול העיניים תורה שמדברת על "ואהבת לרעך כמוך", על חסד וחמלה, על הגנה על הגר, האלמנה והיתום, ומצד שני אני רואה ממסד רבני שמשמש בתורה ובאלוהים למטרות פוליטיות. אני רואה ממסד דתי שמגנה אנשים על מי שהם, שמתעלם מכך שכל אחד נברא בצלם. אני חווה כאב עצום מול אנשים שמסווגים אחרים בהתאם לצורך הקיומי שלהם, שמסווגים את האהבה למותר ואסור, על פי מה שהם מחליטים, על פי מה שעוזר להם לשמר

את מעמדם, את הסדר החברתי שהם רואים בו משהו שעומד מעל הפרטים. ושלא יספרו לי על האיסור בתורה. רבים מחללים שבת בפרהסיה, וזו עבירה לא פחות חמורה. אם מישהו בוחר לעבור עבירה בתוך ביתו - זה לגמרי שלו. התורה לא אוסרת על אהבה, לא מגנה על נטייה. היא אוסרת על אקט אחד ספציפי. וזהו. כל השאר הוא של בני האדם. כל השאר נובע מצורך נואש לשמר כוח, לשמר שליטה. ואף אחד לא ישכנע אותי אחרת. מכאן זה נראה עוד יותר לא נחמד. לתעב, לשנוא, ולהסית כנגד מישהו אחר רק בגלל מי שהוא - זה מטורף. לקחת אפיון אחד ויחיד של אדם, ולשפוט אותו מתוכו - נראה לי מכאן עוד יותר הזוי, עוד יותר מפחיד ומסוכן לחברה כולה. מעבר לכך אני מבחינה באי אמון של הממסד הדתי בפרט וביכולתו לקיים את מצוותיו בדרכו. הרי אילו היה אמון בפרט, לא היה צורך בכל כך הרבה פיקוח מחד והשתלחות ציבורית מאידך, בנושאים רבים כל כך בחברה הדתית, ועוד יותר מכך, בחברה החרדית.

כל אחד מאיתנו נולד כחלק מפלא הבריאה, אני מוצאת את עצמי כותבת במחברת. כל אחד מאיתנו הוא חלק מאותו סך הכל המרכיב את היקום. לכל אחד משימה על פני כדור הארץ, לכל נשמה משימה על פני הנצח. מי אנחנו שנשפוט? מי אנחנו שנוכל להעריך מיהו האחר? מהו, ומה תרומתו הייחודית לעולם? אולי אלה שמתו רוצו להביא יותר חמלה לעולם? אולי הם רצו לאפשר לאחרים ללמוד שהשנאה הורגת, להבין את המילים ההופכות רעיונות וחלומות למציאות ... מציאות קטלנית.

אחרי ארוחת הערב ושיחת הצוות אני מהרהרת בכדאיות היציאה לקור לסיגריה אחרונה לפני השינה. להפתעתי אני מגלה שבבר המלון אפשר לשבת ולעשן בנחת. מיכל מזמינה אותי להצטרף אליהן לקפה ולסיגריה. שיחה שקטה ונעימה מתפתחת. לפתע אני רואה את איז'ו, המדריך שלנו מהנסיעה הקודמת. מחליפים חוויות והוא מספר לי שחן הייתה צמודה אליו ולהסברים שלו כאשר היה המדריך שלה בפולין. אני קצת מופתעת וקצת לא. מתגעגעת אליה, ויודעת שעד ליל הסדר לא אראה אותה. היא מתוכננת לנסוע לארצות הברית יום לפני שאני חוזרת לארץ.

בסופו של יום אני מהרהרת גם בעולמו של הקונפליקט, הצץ ועולה כמעט בכל שיחה, כמעט בכל הסבר. אני שוב מוצאת את עצמי בעולם של או-או. או שאתה גיבור או שאתה "צאן לטבח". או שאתה אדם או שאתה חיה, מפלצת. קשה לקבל

כאן את הגם-וגם, להעדיף את הפרדוקס על פני הקונפליקט. אני מתרגמת בפנים כל קונפליקט שעולה לפרדוקס, ומנסה לחיות עם כל הפרדוקסים האלה גם יחד, מנסה מעט לדבר אותם, ונתקלת במקום מוכר לי היטב, מקום שרוצה לעשות סדר בעולם, להכניס את אלה לפוזיציה של "הטובים" ואת האחרים לפוזיציה של "הרעים". לא בא לי להיכנס לשיחה על הנושא, לא בא להאיר ולהעיר כל מיני דברים, אז אני מתכנסת לי בתוך שמיכת הפוך הדקה והחמה במלון בווארשה, מתחפרת בתוכה, ונותנת לה להכיל את כל הקונפליקטים ואת כל הפרדוקסים, את הצורך שלי להפיץ את בשורת הפרדוקס ואת חוסר החשק שלי לעסוק במילים.

עוד 6 שעות שינה מטכ"ליות ותגיע ההשכמה, אז לילה טוב בסיום יומה הראשון של משלחת קכ"ו בפולין.

פולין, היום השני

8 במרץ 2010, יום שני

צלצול הטלפון במלון מוצא אותי כבר קצת ערה, לא בדיוק מאופסת. השכמה בנייד, השכמה של המלון, וקולו של גילי, המבשר שבארץ 35 מעלות היום. מחייכת לעצמי למשמע קולו. אוהבת אותו ומעריכה את ההשכמה שהוא עושה לי כל בוקר. תחושה נפלאה של חיבור מעבר למקום, מעבר לזמן.

מכינה כוס קפה עם תחליף חלב, שמחה שיש משהו חם לשתות בחדר. מתחילה לעטות עלי את שכבות הטרמי והפליז, בודקת שלקחתי בתרמיל את התרמוס, את שקיות החימום וכל אוצרות הפליז, יחד עם עתודה של קופסת סיגריות. השמש בחוץ שוב מטעה, אני מגלה כשאני יוצאת לעשן סיגריה לפני האוכל. קור שחודר לעצמות גם עם כל הכיסויים האפשריים. ארוחת בוקר פשוטה עם כלי פלסטיק חד פעמיים, מטעמי כשרות קיצונית, עוד סיגריה ונסיעה של שלוש שעות באוטובוס לטיקוצ'ין (או טיקטין).

ארוכה הדרך לטיקוצ'ין. באוטובוס מוקרן הסרט "הפסנתרן". פעם ראשונה ראיתי אותו כאן, בפולין, בנסיעה אחרת לטיקוצ'ין. אחר כך ראיתי את הסרט בארץ, אבל זה היה לפני ניר. עכשיו, אחרי הרצח של ניר, יש כמה סצינות שאני רואה בעיניים אחרות, בעיניים של אם שירו לבן שלה כדור בלב רק כי הוא היה מדריך במועדון של הומואים. אני מסתכלת על הסרט, בעצם יותר בוהה בו, במהלך הנסיעה, וסצינה של קצין נאצי היורה ביהודים, רק כי בא לו לירות ביהודים, רק כי הם יהודים, הופכת לי את הבטן.

אני זוכרת עיירה מנומנמת, שדות ירוקים עד האופק כל הדרך, בית כנסת משופץ, ואיכרים שלא ממש מתלהבים מנוכחות יהודית בעיירה. עכשיו הדרך שונה ואני לבד באוטובוס, בלי היד המחממת והמנחמת של גילי. הפעם אני עם משלחת של קציני צה"ל, "עדים במדים", אני מהרהרת ותחושה של משהו גדול מהחיים עולה בי. הנוף שונה בעונה הזו. מרבדי שלג ענקיים מאופק עד אופק. שלג בתוך היער, על גגות בתים שמדי פעם מגיחים בין השדות העצומים. כמעט לא רואים חיות בחוץ, או אנשים בשדות. אני מהרהרת בסיכויי ההישרדות שלי ביער קר ומלא

שלג. כנראה לא משהו ...

עם ההרגשה הזו אני יורדת מהאוטובוס, ישר לבית הכנסת של העיירה. מציפים אותי זיכרונות מהפעם הקודמת שהייתי כאן. סבא של גיטה נולד כאן. גם אביו וסבו. חשבתי אז על התלאות שגיטה עברה בדרך לארץ, על סיביר והמסע ברכבת לאיטליה, האימונים בנשק והעלייה באלטלנה, השירות בצה"ל, עבודתה כאחות והפעילות הפוליטית שלה לאורך השנים. ואז בנה, בעלי, רמי, נופל במסגרת שרות מילואים. שברון הלב ותחילת ההתפכחות הכואבת. גם כשהייתי כאן בפעם הקודמת חשבתי עליה ועל כל אלה, אבל אז ניר היה בצבא, ואני התמלאתי גאווה ותקווה. חשבתי על ההמשכיות, ועל כך שעם הכל, אנחנו כאן, והנכד שלה ממשיך ופועל למען המדינה, משרת בסדיר ובקבע, שרות ארוך של 6 וחצי שנים. אבל היום גם ניר כבר איננו, לא רק גיטה ורמי. הכאב ממלא אותי, אוחז בי ומנסה להמית כל מבט משתאה על היופי של העיירה הזו בתוך השלג, על היופי של עיירה שנשארה כאילו עשרות שנים בעבר.

בבית הכנסת המשוחזר אני מוצאת פינה בצד, כאילו לא מעורבת, אבל מהר מאד מתיישבים סביבי אנשים. אני מנסה לצאת מהזום-אין לתוכי, ומתבוננת בתפילות על הקירות. תפילות שנכתבו שם בתקופה שלפני המצאת הדפוס, תפילות ששרדו על הקירות עד מלחמת העולם השנייה ועכשיו שוחזרו. אני חושבת על סבא של גיטה ועל כל משפחתו. הם גדלו כאן, התפללו כאן, חיו כאן. אחרי ההדרכה אני מצטרפת לקציני המשלחת שפרצו בשירה, מזייפת חופשי, מתבוננת בקירות שבמשך מאות שנים שמעו שירה ותפילה של יהודים. אנחנו כאן. למרות הכל ...

משוטטים בסימטאות העיירה, ואני שמחה לגלות שהפעם אנחנו הולכים למקום אחר, לא לכיוון בו הייתי בפעם הקודמת. עוצרים ליד חנותו וביתו של איש הממתקים, מתעכבים מחוץ לביתה הרעוע של השדכנית, וממשיכים לנהר הקפוא, לידו שיחקו פעם הילדים, אלה שמתו מזמן ואלה שמתו ביער. אני מנסה לדמיין את קולות השמחה של ילדים, משתוללים ומשחקים במשחקים שונים מאלה שאני גדלתי עליהם, מאתגרים את עצמם בקפיצות מעל הנהר, במעבר על שכבת הקרח הדקה שמכסה אותו. מנסה לדמיין ולא מצליחה. הכל שקט, שקט לא טבעי, ואולי זה רק בדמיוני. אני חושבת על סבא של גיטה, ששיחק כאן בתמימות של ילד, בלי לדמיין אפילו לאן יובילו השנים והאירועים את צאצאיו, על

פני זמנים ומרחבים שלא הכיר. ממשיכים לככר השוק ומדברים עוד על העולם שהיה כאן לפני המלחמה, על החיים והתרבות, על סירי החמין שנהגו להביא הילדים לתנורו של האופה. עולם שלם שחרב.

בדרך לאוטובוס מצטרף אלי מפקד המשלחת, דורון. "אהבתי את הדרך בה התעקשת הבוקר להביא את יום האשה הבינלאומי ל'היום לפני'. נראה שאת נהנית לתת מדי פעם side kick, נכון?" אני מחייכת, "בטח, בשביל זה אני כאן, לא?". מדברים על הערכים שהוא בחר להביא למשלחת, האחריות והשליחות. כן, הוא מכיר את הסיפור שלי, אבל חשוב לו לשאול, לדעת עוד, לנסות להבין איך אפשר להמשיך אחרי ... אני לא בטוחה שאני יודעת, אבל מנסה לתאר את כוח החיים שמושך, שדוחף, שמתוך התבוננות במצוקות שסביבי בחרתי לפעול. איפה מוצאים כוח? אין לי מושג. אני מסמנת לעצמי את המקום המסקרן והמופלא הזה, בו אני כנראה מצליחה למצוא כוחות אי שם בתוכי, ולא בדיוק מבינה איך ואיפה. זה מסקרן אותי ומסקרן גם אחרים, מסתבר.

עולים על האוטובוסים בדרך ליער לופוחובה. מסביב הכל לבן, חום ואפור. הירוק שהיה כאן פעם, הירוק שיהיה כאן באביב, לא נראה כרגע בשום מקום. האוטובוס נוסע במסלול ההליכה של יהודי טיקוצ'ין אל היער. היה אז חודש אוגוסט, היה חם, לא היו להם מים, ולא היה להם מושג לאן הם הולכים. הליכה אל עתיד לא ידוע. לשם גם אנחנו הולכים כל הזמן, אבל עם האשליה שאנחנו יודעים, עם אשליה שיש לנו שליטה, או לפחות השפעה, על העתיד שלנו.

ירידה מהירה מהאוטובוסים בלב היער המושלג, הליכה זריזה לשביל ופתאום כולם, כאילו הונף מטה קסם, יודעים להסתדר לפי הצוותים בשלשות. אני מחפשת את מקומי, ולפתע שומעת את מפקד המשלחת קורא לי להצטרף אליו להוביל את הכוח ליער. כמו בתוך חלום אני מוצאת את עצמי בשורה הראשונה עם המפקד, עם עד המשלחת, ועם רב המשלחת עטוף בטלית ואוחז בספר תורה. הולכת על השלג שהפך לקרח, מן הסתם בצעדי משלחות אחרות שהיו כאן לפנינו, שומעת מאחורי את מצעד השמאל-ימין של 150 קציני צה"ל, את אשר הרס"ר שמחדש מדי פעם את הקצב, ומתרגשת עד עמקי נשמת. כאן, ביער הזה, ראיתי פעם ראשונה זר של "עדים במדים". כאן, ביער הזה רציתי בכל מאודי להיות יום אחד חלק ממשלחת כזו, והנה, היום הזה הגיע, ואני כאן. אז לא דמיינתי

שאוביל את המצעד לתוך היער. אז לא יכולתי לדמיין את השקט המקפיא שישרור למקצב צעדיהם של 150 קציני צה"ל, כשאני חלק מהם. לפתע נשמע קול חצוצרה מעומק היער. תרועת אבל מתוך אזור בורות הירי. הקול הזה, מלווה את השמאל-ימין שלנו, פורט על נימים רדומים, מעיר בי שוב את תחושת ההמשכיות, מעורר תחושה שלערכים אחריות ושליחות יש משמעות עצומה עבורי. בתוך ההליכה אני מרגישה שנשלח אלי מסר אישי בעל משמעות עצומה. לזכור, ולעולם לא לשכוח.

ההליכה לתוך היער נמשכת והזמן כמו עמד מלכת. בתוך ההתרגשות העצומה אני לא יכולה להימנע מלהבחין ברגליים שלי, שלא בדיוק מסונכרנות עם קצב הקצינים, מקבלות חיים משלהן, מנסות בכל מאודן לא להחליק על הקרח, להחזיק מעמד רק עוד קצת בהליכה גאה ובטוחה בראש הטור. חיוך קטן עולה בי, מעלה בתוכי תחושה שמעבר להתרגשות ולרצינות, מעבר לכאב ולעצב, מעבר לתחושת השליחות והאחריות, עולה גם תחושת ההתרסה, ובא לי להניף אצבע משולשת מול כל אלה שניסו להשמיד אותנו לאורך הדורות יחד עם המילים "זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא, ומצעדנו עוד ירעים אנחנו פה!"

צוות 1 נעמד בריבוע באמצע שום מקום, בשלג המכסה הכל. סיפורי הקהילות היהודיות שהובלו אל מותן ביערות אירופה, סיפור חוסר האונים של אנשים שהלכו כי אמרו להם ללכת, כי עמדו סביבם עם רובים והכריחו אותם ללכת, בלי לדעת לאן. "אפילו לא השאירו להם את הזכות הבסיסית לדאוג לילדים שלהם" אמרה מירית, ואצלי התעוררה המחשבה על האשליה שלנו, כאילו אנחנו באמת יכולים לדאוג לילדים שלנו, לשמור על הילדים שלנו. חושבת לרגע על ההבדל בין דאגה לדאגה, בין to worry לבין to care, to take care ומסמנת לעצמי נקודה לחקירה עתידית על הבלבול בין שני המושגים.

הראש כואב לי, והכאב הולך ומתגבר עם כל רגע שחולף, עם התכווננות לנושא ההדרכה, הילדים שניספו בשואה. ממעמקים עול כאב האובדן הפרטי שמתחבר לכאב האובדן על הילדים שנרצחו כאן, הילדים אשר עונו, פיזית ונפשית, לפני מותם. כאב הראש מתחבר לכאבי השרירים ברגליים, לאצבעות שקפאו לי בתוך הנעליים הטובות, בתוך גרבי הסקי שאני גורבת. הקור מקפיא, חודר לעצמות, הופך את כאב הראש למפלצת. מירית מעבירה דף, וכולנו מקריאים שמות של

אנשים, נשים וילדים, אשר נרצחו כאן ע"י הנאצים. משפחות שלמות. אבא, אמא, ילדים בכל גיל. לא חסו על אף אחד, לא ריחמו על איש. הדף עובר מאחד לשני, והדמעות מצטברות בזווית העין. כן, היו פולנים בסביבה. לא, הם לא התערבו. אבל הם סימנו את הבורות.

לוקחים נרות והולכים להדליק אותם ליד בור הירי הקרוב. אני מתרחקת מהצוות. יש לי קטע עם הנרות. לא הדלקתי אפילו אחד בכל המסע הזה, ועד היום לא ברור לי למה. מוציאה שני אופטלגין מהתיק ומעיפה אותם פנימה עם קפה שהכנתי בבוקר. התרמוס בתרמיל שומר על חום הקפה, מאפשר לי להכניס מעט חום פנימה. נכנסתי אל היער רק עם מעיל אחד, בלי הכפפות, הכובע והחם-צוואר. רציתי להרגיש קצת יותר את הקור, את השלג, לחוש קצת יותר מקרוב משהו מהחוויה של היהודים ביערות, במחנות. אז רציתי. קצת צוחקת על עצמי כאן, כי עם כל השכבות והטכנולוגיה הטרמית שיש עלי, עם הבטחון היחסי שלי בתוך קבוצה של אנשי צבא, עם מדינה שלמה שנמצאת איתי, אני יודעת שאני לא יכולה לחוש אפילו מעט מהאימה, הרעב, חוסר התקווה שהם חשו כאן אז. כאן ועכשיו הכל נראה אחרת. מתבוננת בעצים הגבוהים, בגדרות המקיפות את בורות הירי, וכמו לפני חמש שנים, מנסה לדמיין את עצמי שם, בצד של היהודים. במסע הזה יכולתי לדמיין את עצמי גם בצד של הפולנים, וגם בצד של הנאצים. עדיין, כמו אז, לא יכולה להתחיל אפילו לדמיין מי הייתי ומה הייתי עושה אילו הייתי שם, אז, בכל אחד מהצדדים. אני לא יכולה לומר בכנות כי הייתי נשארת טובה, או מוסרית, או אמיצה בצידו האחד או האחר של הרובה.

מסתדרים לטקס, אני מאתרת את צוות 1, מקווה שכאב הראש יושפע משני האופטלגינים בקפה, ויחלוף במהרה. תשומת הלב שלי מופנית לקבוצה שעומדת מולי, הקבוצה שמובילה עוד טקס על אדמת פולין המקוללת, קבוצה שעומדת עם הגב לבור הירי, ממוקדת ומרוכזת, מעבירה מכל הלב את מה שהכינה. עוברים מעמידת נוח לדום, ולהיפך, קטעי שירה, קריאה, יזכור, קדיש ואיך אפשר בלי "אל מלא רחמים". בתוך ההתרגשות העצומה שאופפת אותי אני לא יכולה להימנע מלהיזכר בנר, בחיוך הציני שתמיד היינו מחליפים בקטע הזה. מה יהיה? אני שואלת את עצמי ועדיין אין לי תשובה.

בדרך חזרה לאוטובוסים אני חושבת שיש לי הרבה מזל עם הגשמת החלום הזה,

להיות כאן עם המשלחת הזו. נזכרת בכל מיני חלומות שהתגשמו ובכלל לא היו כמו שחלמתי אותם. כאן זה היה הרבה יותר חזק, הרבה יותר מרגש והרבה יותר מחובר מכל מה שיכולתי לדמיין. כל צעד שאני עושה על הקרח מקרב אותי להחלקה. מדי פעם מישהו צונח, מחליק בקלילות, ומוקפץ חזרה לעמידה ע"י אלה שסביבו. גם תורי הגיע, ואני מוצאת את עצמי עפה קדימה, בהחלקה לא ממש מרשימה על הקרח, צונחת על הישבן ומתאפקת לא לפרוץ בצחוק. בכל זאת, לא נעים לצחוק כאן, במקום שאפילו ציפורים לא מצייצות. כל צעד נוסף מנסה למצוא אחיזה, כל צעד מחפש קצת יותר שלג וקצת פחות קרח, בהצלחה חלקית בלבד.

נוסעים לטרבלינקה. דבר לא נשאר שם, אבל בדרך מרחבים עצומים של שלג לבן, יערות עצומים, עצים גבוהים, ומדי פעם בתי חווה קטנים. אכן, הנוף מאד שונה מהנסיעה הקודמת, מהירוק שהציף את הכל, מהפריחה. אפילו הריחות שונים עכשיו.

לפני הכניסה לאתר מקבלים כמה דקות לצרכים הטבעיים של הגוף. שוב אני צוחקת למראה התור הארוך של הבנים והתור הקצר של הבנות. חוויה ייחודית, כנראה לצבא. אותי זה מצליח להצחיק, מזכיר לי את הנסיעה הקודמת, בה השתלטו הנשים על שירותי הגברים, כדי שנוכל לצאת לסיור בזמן.

בכניסה לטרבלינקה אני מנסה להפעיל בפעם הראשונה שקית חימום. שולפת אותה מהתרמיל, מתחילה לנער, לשפשף, לבחון את החום - וכלום. אחד החברים לוקח אותה לחימום יחד עם השקית שלו, אולי תהיה השראה של חום ביניהן, או משהו. אחרי כמה שעות השקית מתחילה לעבוד.

מתחילים עם ההסברים ליד מפת האתר בכניסה, בשביל אשר נוקה ממנו השלג. אני מסתכלת פנימה ורואה כמעט רק שלג. מירית מנסה לתאר מה היה כאן, איפה היה כל דבר, ואני שוב תופסת קצת מרחק פנימי, מתבוננת. מה זה משנה מה היה איפה?

אהרון קדרון, עד המשלחת, מספר לצוות שלנו איך עברה הנסיעה שלו ברכבת, בקרונות הבקר אליהם דחסו את היהודים, בלי מים, בלי אוויר, עם דלי אחד

לצרכים. אנחנו עומדים בקצה הרצף של אדני פסי רכבת המובילים לתוך מה שהיה פעם מחנה השמדה. הפסים הונחו כאן כחלק מאתר ההנצחה, במקום שפעם הייתה המסילה שהובילה את היהודים אל מותם. מתקדמים קצת פנימה, נעמדים מול האנדרטה הגדולה שהוקמה כאן ע"י הפולנים. 17,000 אבנים מונחות כאן, לזכר הקהילות היהודיות אשר הושמדו בשואה. בצד מונחת אבן לזכרו של יאנוש קורצ'אק, וסלע אחד שכתוב עליו בכמה שפות "לא עוד". אנו מהלכים בין האבנים, נכנסים לשטח עצום של שלג לבן. אבנים קטנות בולטות בקצה. כאן היה ה"גריל", המתקן בו שרפו הנאצים את שאריות גופות היהודים, מספרת מירית ואני כמעט נחנקת. שוב, אפילו במותם לא היה להם טיפה כבוד. גם לא בסוף חייהם. השטח הלבן העצום הוא קבר אחים אחד גדול, קבר של מאות אלפי יהודים שנרצחו רק כי היו יהודים, נרצחו כאן בתהליך מהיר ויעיל של תעשיית המוות הנאצית. זה פשוט לא נקלט. לא מסתדר לי עם התנהגות אנושית. סביבי מנסים להבין את מה שהיה, איפה היה, איך זה עבד, מהם הגילויים החדשים, מהשנים האחרונות, על מה שהיה כאן. הפרטים, תסלחו לי, לא מעניינים אותי. אני מנסה להיות בתוך החוויה, ויחד עם זאת מבינה את חשיבות התיעוד, הדיוק בפרטים, בהבנת התהליכים. חשוב לשמר כל פיסת מידע, כל פיסת הוכחה למען הדורות הבאים, שלנו ושלהם, כנגד מכחישי השואה בכל העולם.

כאשר לא ישאר איש לספר את סיפורו האישי, מה ישאר? איך אפשר יהיה להעביר לדורות הבאים משהו כל כך בלתי נתפס? איך ילד שגדל בעולם מערבי מתקדם יוכל להבין את תעשיית המוות שהלכה והשתכללה בשנות המלחמה? איך יוכל להבין את אטימות הלב של הרוצח? את חייהם של ילדים, נערים, גברים ונשים שהסתיימו להם לפתע, בלי תיעוד, בלי מזכרת? בדרך לכאן ראינו את הסרט "הבריחה מסוביבור", המחנה שהיה זהה לטרבלינקה. שוב ראיתי שסיפורו של ילד אחד יכול לחבר אותי למה שהיה, הרבה יותר מתיאורי המאסות, המספרים הגדולים, מאות האלפים והמיליונים שנרצחו רק בגלל שהיו יהודים. קשה לתפוס מה שהיה, קשה לעכל את הכאב והעצב על יחידים, משפחות וקהילות שלמות שכמעט לא נותר מהן זכר.

הצוות שלי אחראי לטקס בטרבלינקה. המשתתפים עומדים מולנו, גבם לאנדרטה הפולנית. אני כבר משתלבת בשלשות ביתר קלות. אתמול למדתי שהפקודה

"להצדיע" לא כוללת את האזרחים. להצדיע זו זכות שקונים במעשה, לא מעצם הנוכחות. המעבר מדום לנוח ולהיפך הופך לקל יותר, לטבעי יותר. התיק שלי עוד לא מונח בצד במהלך הטקס, כמו שאר התיקים. אני עוד נצמדת אליו, רוצה אותו קרוב אלי. אולי יהיה כבר חושך בסוף הטקס ולא אמצא אותו. רועי לידי עם המצלמה. אני מבקשת ממנו סיוע אם יהיה חושך בדרך חזרה. הוא נענה עם חיוך גדול. כל הזמן מחייך הבחור הזה. מזכיר לי מישהו אחר ...

הטקס שלנו מתחיל, ועובר מקטעי הנגינה והשירה לקדיש וכמובן, איך אפשר בלי, ל"אל מלא רחמים". הפעם קורה לי משהו אחר. התפילה יוצאת מליבו של הרב פרץ ונכנסת ישר לתוך ליבי. משהו בדרך בה הוא מתפלל מרעיד אצלי מיתרים שאף פעם לא הייתי מודעת לקיומם. פעם ראשונה מזה 20 שנה לא נאטמתי, לשמע שלוש המילים הראשונות. הקשבתי, לא מהראש, וערוץ חדש נפתח בתוכי, נגע בי ונגע בשמיים בו זמנית.

במהלך הסיור בטרבלינקה אני עם המערבולות הפנימיות שלי, זוכרת לחלק את הקשב פנימה והחוצה בו זמנית. אני זוכרת שמה שאני רואה סביבי, הנסיונות להבין דרך הידע, דרך הראש, זה רק מה שאני רואה, ובפנים, אצל כל אחד, מתקיים עולם ומלואו, עולם המלא גם רגש, תחושה, מחשבה. גם כאן מתחברים בתוכי עולמותי הפרטיים עם העולמות הלאומיים והאוניברסליים. הפרטי והכללי עולים בתוכי ללא השוואה. מתחברים דרך רגש. אני ממשיכה במסע החיפוש אחר האוניברסלי, אולי כמו שהתחלתי את היום עם יום האשה הבינלאומי. התחלת היום נראית לי רחוקה מאד מכאן, מטרבלינקה. אני מוצאת את עצמי חוזרת ומחפשת את החמלה בעולם, את האהבה. גם בטרבלינקה. אפילו בטרבלינקה.

בערב, בישיבת סיכום היום של הצוות, אני מספרת על רמי, על ניר, על הפרטי והכללי שמתערבלים אצלי. על טיקוצ'ין ועל הפער בין מה שהרגשתי שם לפני חמש שנים לבין היום. מספרת על חוסר היכולת לקלוט שאדם יכול לכוון נשק לאדם אחר, בלי לדעת מי הוא בכלל, ולירות בו כדור בלב.

דיברתי על מחיקת הזהות האישית של מי שירו בו רק בגלל מי שהוא, רק בגלל תג חיצוני. סיפרתי להם מעט מה שסיפרו לי אלה שירו בהם והם שרדו והסכימו לספר, שרדו בתל אביב 2009, לא בתקופת השואה. החוויה האכזרית של מחיקת

הזהות מקוטבת למאמץ של מירית להחזיר לסיפורי השואה את הזהות האישית, לספר את הסיפורים האנושיים של אדם אחד, ילד אחד, משפחה אחת. אולי בגלל שירו בנו רק כי היינו יהודים איבדנו את הזהות האישית, האנושית שלנו, כפרטים ואולי גם כעם. איבדנו כנראה גם את החמלה.

היו עוד הרבה דברים שרציתי לומר לצוות שלי באותו ערב, אבל הרגשתי שחפרתי מספיק, אז עצרתי. עכשיו הם יכולים להיכתב. בזמן שאני כותבת אני מרגישה עמוק בתוכי את האהבה לצוות שלי, שעכשיו רחוק ממני, כבר לא מתקיים כאותה יישות מובחנת כמו בחמשת הימים בפולין. אני נזכרת בחום ובאהבה שאפפו אותי אחרי ששיתפתי אותם במעט ממה שעבר עלי במהלך החיים, במהלך היום, במהלך הערב ההוא בפולין.

מה עוד רציתי לומר? רציתי לספר להם שאי אפשר להבין את העולם, אי אפשר להבין את הנאצים, את הפולנים או את היהודים בסיטואציות ההן, אם מסתכלים החוצה. אני לפחות, לא הצלחתי למצוא תשובות כאשר התבוננתי החוצה. רמזים וקטעי הבנה התחלתי למצוא כאשר הפניתי את המבט פנימה, לתוכי, והתחלתי לחוש בפנים את הנאצי, את הפולני, את היהודי. הם כולם קיימים בכל אחד מאיתנו, מרימים ראש בהזדמנויות שונות, והתעלמות מהם לא מועילה לבריאותנו הנפשית.

רציתי לספר להם על המפגש הראשון שלי עם הקורבן שבתוכי, בסוף השבוע של מנהיגות הקהילה הגאה בקיבוץ צובה. בהנחייתו של יאן, יכולתי, לראשונה בחיי, להתחבר עם הקורבן שבתוכי, לחוש אליו חמלה ואהבה. פעם ראשונה יכולתי להתבונן בו כחלק ממני. לא להתעלם ממנו, לא להכחיש את קיומו בתוכי. שנים טיפחתי גאווה על כך שאיני מוכנה לתפוס את עצמי כקורבן של הנסיבות, שנים התגאיתי בכוחי וביכולתי להתמודד עם כל מה שבא. לצאת לטיולים עם עיוורון לילה, להתמודד עם אובדנו של רמי, עם ניתוח הלב של חן, עם אמון מחודש באהבה ובמערכת יחסים בלי לפחד מסיוס בלתי צפוי שלהם, עם חיים עם איש קבע, ועכשיו עם אובדנו של ניר. תמיד התגאיתי ביכולתי לא לתת לקורבן שבתוכי להרים ראש. אין לו זכות קיום, תמיד חשבתי. הופתעתי כאשר פגשתי בו, חי, נושם ובוועט בפנים. חלק ממני. חלק מוכחש, מופקע, מוסתר אפילו מעצמי, ובטח מהסביבה. המפגש איתו היה הלם. הלם ותדהמה על עצם קיומו. הבנה עמוקה

הציפה אותי אז, הבנה שהחיים שלמים יותר עם כל חלק נוסף שאני מגלה בתוכי, עם כל חשיפה של חלק מוכחש ומוסתר. נוסף הלם ההבנה שרק התחברות עם הקורבן שבתוכי, עם החולשה, מאפשרת לעוצמה להתקיים באמת ובתמים, ממקום נקי יותר, טהור יותר. מתוך התחברות ראשונית זו לקורבן שבתוכי, הבנתי שאני לא רוצה שאף אחד אחר יהיה קורבן, הבנתי שהחמלה האמיתית יכולה לעלות אצלי גם מתוך החיבור הזה. אז תנסו. תתחברו לקורבן שבתוככם, תתחברו גם לגיבור וגם לפחדן. תתחברו למי שמוביל ומפקד, אבל גם לזה שהולך עם העדר. תנסו להתחבר לשלווה שבתוככם, אבל גם לכעס ולזעם. תתחברו לחמלה, אבל גם לרצון לנקום בכל מי שעשה רע. כל גן החיות האנושי הזה נמצא בתוך כל אחד מאיתנו, חי וקיים גם אם אנחנו לא מודעים להתרחשות הסואנת, התת-קרקעית הזו.

אולי אם כל אחד מאיתנו יצליח להתחבר לכל המקומות האלה בתוכו, אולי אם כל אחד יצליח להיפגש עם כל הדמויות האלה בתוכו, נראה שהאחר לא כל כך אחר, ושהשונה לא כל כך שונה. אולי אז נראה כי כולנו בני אדם, כל אחד מאיתנו יחיד ומיוחד, ולא לנו לסוג, לתייג, או לשפוט. לא את עצמנו ולא את האחר.

אולי אם כל אחד מאיתנו יצליח להתחבר לעצמו, לא נשקיע כל כך הרבה אנרגיה בנסיון להבין את האחר, או בנסיון לפסול את האחר. אולי אז נבין קצת יותר מה קרה כאן בשנים האפלות ההן, מה הביא אנשים להיות מי שהיו, לפעול כפי שפעלו. וגם אם לא נבין, יהיה לנו קל יותר לקבל את חוסר ההבנה, את חוסר היכולת להבין בני אדם שחיו ופעלו בתנאים קיצוניים, בתנאים שעם כל הנסיונות שלנו, מן הסתם לא נוכל לעולם להבין.

לילה בוורשה. מקלחת חמה ותה חם מסייעים לי לכתוב כמה מילים ולצנוח למיטה המפנקת אחרי יום שהייתי יכולה לקרוא לו יום רולרקוסטר, עם כל העליות והירידות הרגשיות, המערבולות הפנימיות, וההחלקה על הקרח ...

פולין, היום השלישי

9 במרץ 2010, יום שלישי

מוצאת את עצמי כותבת על היום שעבר בעשרים לשתיים בלילה, בקרקוב. עד שהגענו לכאן היה יום ארוך במיוחד, עם חוויות מטלטלות ונסיעות ארוכות. ברור שגם עם פעמיים "עלה קטן", השיר המלווה את הנסיעה, פותח כל יום וסוגר כל יום. לא הכרתי את השיר הזה, אבל התחברתי אליו מיד, שונה ככל שהוא מכל מוזיקה שאהבתי אי פעם. התעוררתי בבוקר בתחושת הקלה גדולה על השיתוף שלי אתמול בלילה בקבוצה. קמתי עם מצב רוח טוב, עם תיאבון. אני מרחפת למטה עם המזודה, מפקידה אותה באוטובוס. תורנות שמירה על הציוד, ואותי לא שיבצו. נהנית מהפינוק, אבל משהו בתוכי מאד רוצה לתרום לצוות. אפילו בכמה דקות שמירה. עומדת בחוץ עם הסיגריה ומדברת עם עקיבא. הוא היה מג"ד בחטיבה של רמי באחד מתפקידיו הקודמים. מנסה להיזכר בשמות של אנשים שהיו לי אז משמעותיים, ולא מצליחה. מסמסת לגילי והוא עונה, מספר שבדיוק פגש את שאול, החייל של רמי, ברכבת ממודיעין לתל אביב. צירופי המקרים האלה שוב ...

מווארשה אנחנו נוסעים ללובלין. נסיעה לא קצרה, עם סרט באוטובוס, נדמה לי שהיה זה "אמן". בדרך אני נרדמת לפעמים, מתעוררת. באחד העיקולים של הכביש, גבוה מעל היער, אני רואה כמה איילים בפניה, מנסים למצוא מעט מזון, כאשר מסביב הכל אפור, לבן של שלג וחום של עצים בשלכת.

בלובלין אנחנו מתחילים בישיבת חכמי לובלין, כי קרח מכסה את מדרגות בית העלמין ולא נוכל ללכת לשם. אני נזכרת בבניין החרב שפגשנו לפני חמש שנים, ומופתעת לגלות בניין משופץ, מסודר, עם אולם מרכזי מעורר השראה. אנחנו מתיישבים להדרכה משותפת ושומעים את הסיפורים על הישיבה, הרב שפירא ופעליו הרבים, אשתו שסייעה רבות בהקמה ובתפעול הישיבה, האלטרנטיבה לצעירים של אותם זמנים, תלמידי הישיבה העניים שנאלצו לחזור על הפתחים עד פתיחת הישיבה הזו. אחת מיוזמותיו הגדולות של הרב שפירא הייתה "הדף היומי", דף אותו לומדים יהודים בכל העולם. אחרי ההדרכה עוולה רב המשלחת על דוכן גבוה ונותן שיעור על הדף היומי של אותו יום. היה שם משהו על ספורט

ועל יונים. קצת היה לי קשה לעקוב, שהרי אני לא מורגלת בפילפולי יונים מסוג זה. היום והיונה קצת התבלבלו, ולא רק אצלי. אני מסתכלת על הפנים של אלה שעומדים סביבי, על אלה שיושבים על ספסלי הישיבה שכבר לא קיימת. מצד אחד, מרגש לשמוע דברי תורה במקום שכבר עשרות שנים לא נשמעו בו דברי תורה. מצד שני, משהו בתוכי שוב נאטם מול משהו לא מוכר מחד, ואשר מקבל בחיים שלי היום קונטציות של כפייה, מאידך. לא נעים לקום וללכת, אז אני נשארת, ומרגישה עם זה בסדר למדי. אולי עם קצת פחות פאתוס בדברים הייתי יכולה להתחבר קצת יותר, אולי זו מחשבה שתולה באפיון חיצוני משהו פנימי, הרבה יותר עמוק. בכלל כל הקטע עם הדת, הכשרות הקיצונית של משלחת הצבא בפולין, התכנים הדתיים בכל טקס, אולי הכל ביחד מעורר אצלי התנגדות פנימית שקשורה אלי בלבד. התנגדות שמושפעת גם מכל העיסוק בכפייה הדתית בתקופה זו בארץ. קווי האוטובוסים בהם שולחים את הנשים לאחרו, אי בניית אגף ממוגן בבית החולים באשקלון כי מצאו שם כמה קברים פגאניים וכל השאר. אני מאמינה בזכותו של כל אחד לחיות את חייו כרצונו ועל פי אמונתו. אבל אני בהחלט נגד השימוש בכוח, פיזי או פוליטי, כדי לכפות על אנשים התנהגויות או חיים שאין הם רוצים בהם.

בארץ, אחרי המסע, מספר לי מיקי כי הוא רוצה להיות רב קונסרבטיבי. "למה?" אני שואלת בתדהמה. "כדי להחזיר את הדת לעם. כדי לחבר את מי שהתנתק, חזרה לדת ולמסורת. כדי שיוכלו לשוב ולהתחבר לכל הדברים היפים שיש ביהדות" הוא מסביר לי וליאן, הפסיכולוג ההולנדי, במרכז הגאה בתל אביב. באותו רגע עלתה בפני תמונת הישיבה בלובלין ...

כאן, בפולין, מתחדדת אצלי תפיסת החופש לחיות, החופש להיות. כל אחד על פי דרכו, כל אחד על פי אמונתו, בלי לכפות דבר על האחר, בלי לפגוע באחר. כמובן שנכנסת לכאן גם כל הצביעות של הממסד הדתי בהקשר של הקהילה ההומו-לסבית. מעבר לרצון לכפות אורח חיים מסויים, לשמר את קיומו של הסדר החברתי הנוח להם, הרי השימוש בהשפלת השונה, בהסתה כאילו דרך דברי תורה, כאילו דרך ציווי עתיק יומין, הרחבתו למה שמתאים להם, מעוררת בי תחושה של עצב עמוק, של חמלה עצומה על אנשים שכל כך חרדים לקיומם שלהם עד שהם לא רואים את האחר, לא רואים כי גם האחר הוא אדם, בדיוק כמותם. אדם במסע משל עצמו, אדם עם תחושות ורגשות, עם צרכים ורצונות משל עצמו.

בלי להשוות, זה מה שעלה כאן בתקופת השואה, זה מה שעולה בכל מקום בו נמחק אדם, נמחקת הייחודיות של הפרט לטובת רעיון הזוי, גלובלי, כלשהו שמנהיגות מצליחה לסחוף לכיוונו את ההמונים, שכנראה גם הם כבר מאבדים את החיבור העמוק עם עצמם, עם ערכיהם, עם אמונותיהם האנושיות הסביסיות והולכים עם העדר לאותו מקום אכזרי אליו לוקח אותם המנהיג.

שוב אני יוצאת עם עצב גדול על מה שאיבדנו כעם, אז ושם, ומה אנחנו ממשיכים לאבד כאן ועכשיו. "שם ואז" נכנס מישהו אחר לישיבה, הרג את בחוריה שרף את ספריה, וניסה להכחיד את תרבותה, וזה מעורר הרבה כאב ועצב. "כאן ועכשיו" אנחנו עושים את הרע לעצמנו, אולי כי החמלה שלנו הלכה לאיבוד, אולי כי גם בתוכנו יש המשתמשים בכוח כדי לכפות את רצונם על אחרים, שלא מעוניינים בכך. וגם זה מעורר בי כאב ועצב, יחד עם תקווה כי אולי נמצא את הדרך להחזיר את האהבה בין בני אדם, אולי נמצא דרך לעורר מחדש את החמלה הפשוטה. אני מנסה לעורר אותם אצלי, בהתנהלות שלי, היומיומית, וגם החברתית. זה לא פשוט לעמוד במקום של חמלה ואהבה כאשר מסביב אני רואה כל כך הרבה רוע, התכחשות, מחיקת הייחודיות, וחיפוש מה שמוגדר כ"צדק". מהי האמת? בראייה שלי, צדק הוא מושג יחסי, נורמות הן מושג יחסי, מחובר לתקופה, תרבות וחברה. נכון ולא נכון הם מושגים אשר מומצאים כל פעם ע"י מחזיקי הכוח בחברה, כל אחד בתחומו. האמת היא שכל אחד מאיתנו אדם, כל אחד במסע משל עצמו בעולם הזה, כל אחד מאיתנו ראוי שיבחן את האמת אשר מדברת אליו, ויזכור תמיד כי כל השאר, לא משנה מהם דעותיהם ומהו מלבושם - הם בני אדם בדיוק כמוהו, ואולי גם אצלם מונחת קצת אמת.

מירית מחברת אותנו לעצמנו, דרך "החווה מלובלין", ומקריאה לנו את מילותיו:

"כשהפלגתי ללכת בעובי היער, נזדמן לי לראות אדם המקים לעצמו בקתה מעצים שחטב. ובכל עץ שהייתה בו בליטה לא טרח לישר ולהחליק, אלא ניקב חור בזולתו למול הבליטה וכך חיבר את העצים אחד לאחד. שותפות פירושה להתאים את עצמך לזולתך ולא ע"י קיצוץ בליטותיו. עליך לקדוח חור כדי לקלוט ולשבץ אותו בתוכך, ועל ידי זה שאתה מחבר אותו אליך אתה מתחבר אליו"

נפעמת מהמילים שלא הכרתי, אני יודעת באותו רגע שאני מביאה אותן איתי לשיבת הועד הבאה של תהל"ה, ולמקומות נוספים בהם עוסקים בנושא השונה, האחר, בהדרה ובכל מה שקשור.

אחרי הביקור מעלים כמה אנשים את התהייה לגבי השקעת הכספים של אילי ההון היהודיים כאן בפולין, לשיחזור מה שהיה. למה לא ישקיעו את הסכומים העצומים האלה בישראל, בעתיד? שאלה לגיטימית, אם כי בעיני אין האחד מוציא את השני.

הנסיעה למיידנק הייתה קצרה. המרחבים העצומים בוהקים בלובן השלג שלא מפסיק להקסים אותי, כל יום מחדש, כל נסיעה מחדש.

אנדרטה גדולה מקדמת את פנינו בכניסה למחנה הריכוז, מחנה העבודה הגדול אשר בתיה של העיר גובלים בגדרותיו. כמו בטרבלינקה גם כאן אני נזכרת במרחבים הירוקים שראיתי בפעם הקודמת, במשפחות עם הילדים שבאו לשחק בפארק, ועוררו בי אז השתאות על כוח החיים, על המשמעות של המקומות האלה מבחינתם של הפולנים. לבוא למחנה עם ילדים על אופניהם, עם הכדור ביד וסל האוכל – נראה לי מוזר מעט. אנחנו באים למסע בעקבות העבר, אולם הם חיים כאן. חיים על האדמה הזו, חיים במרחבים האלה, והזמן עובר, הזיכרונות מטשטשים והחיים פשוט ממשיכים לאן שהם מושכים. ההתעמתות עם מה שהיה כאן אולי שונה כאשר גרים כאן וחיים כאן. אני מוצאת את עצמי מתבוננת, לא שופטת, כי אני לא יכולה להיכנס לנעליים שלהם, להבין אותם, בלי לדבר איתם. לצערי אין דיבור, אין מפגש בין אנשים. יש מפגש ביננו לבין המקום וההיסטוריה, בתיווך הדרכה.

מקצה האנדרטה בכניסה אנו רואים הישר מולנו, בגבולו הרחוק של המחנה את הר האפר, מחופה בכיפה עגולה ענקית. מימין אנו רואים שדות חתומים בגדרות, מלבנים מוקפים גדרות ומגדלי שמירה. רוב השדות האלה ריקים. הצריפים שנותרו מעידים על מה שהיה. הצריפים האחרים פורקו ע"י הפולנים אחרי המלחמה, כאשר המחסור בעצים להסקה הביא אותם לכאן, למיצבור הענק של עצים שאפשר לקחת ולחמם מעט את הימים והלילות הקרים כאן כל כך.

מימין לכניסה עומד בדד בית לבן וגדול, ביתו של מפקד המחנה. אני נזכרת בהצגת היחיד שראינו ב"יד ושם" על אשתו של מפקד המחנה, על מחשבותיה ועל האירועים היומיומיים, הבנאליים שהתרחשו במשפחות שגרו ממש ליד. אני נזכרת בסיפור על הילדה שגידלה תותים אדומים וגדולים, מדושנים באפרם של האנשים שנשרפו כאן. בעודי עומדת כאן, בתוך השלג של מיידנק, אני כבר לא זוכרת מה זיעזע אותי יותר, אכילת תותים אשר דושנו בשאריות אדם או אי ההבנה הבסיסי של אשת מפקד המחנה מהם תנאי החיים כמה מטרים ממנה, ביקורתה על כך שאמה של אותה ילדה לא רוחצת ומלבישה אותה כהלכה.

ליד ביתו הלבן של מפקד המחנה אנו שואלים את עצמנו האם הנאצים היו "אנשים רגילים" בנסיבות לא רגילות. קל לנו יותר לומר שהיו לא שפויים, שהרי אם כך, זה ממש לא אנחנו ... גם את הנושא הזה אני מסמנת לעצמי להרחבה עתידית ...

ממשיכים מעט פנימה, ונעצרים ליד שער המחנה. כאן מתפתח דיון על "הרוב הדומם", דרך התבוננות על בתי הפולנים הקרובים לגדר המחנה. האם ידעו? מה ידעו? למה הרוב לא עשו משהו?

קל לשאול את השאלות האלה כאשר מסתכלים על אחרים, על מצבים לא מוכרים. אבל מה קורה אם אנחנו מסתכלים פנימה, לתוכנו? אני מצאתי את עצמי כמעט כל חיי חלק בלתי נפרד מאותו "רוב דומם". היו לי, כמובן, דעות על מה שקורה, על מה שאמור היה להיות, על איך צריך לעשות אחרת. לפני ה-1 לאוגוסט לא יצאתי מהפוזיציה הנוחה והבטוחה לכאורה של החמימות והצדקנות של הרוב הדומם. בפוזיציה הזו יש לא מעט רווחים. יש בפוזיציה הזו סוג של אנונימיות, סוג של נוחיות. גם אין התמודדות עם הבושה, אולי, להתעסק עם נושאים מסויימים, בלי לדעת מה האחרים חושבים. אולי החשש ממה שיחשבו עלי אם אתמוך בדעה לא מקובלת. חשיפה של מחשבות, דעות ורגשות פרטיים לא תמיד משתלבת עם הזרם המרכזי. לרוב לא הייתי מוכנה לשלם את המחיר של יציאה לרחוב, לככר העיר ולומר את דעתי. אולי גם לא האמנתי בכוחו של היחיד לשנות משהו. אולי גם לא האמנתי בכוחי שלי, בזכותי שלי, לשנות משהו. בוודאי לא ראיתי בכך חובה אזרחית. ברור לי שהנושא עוד דורש ממני מחשבה, ובוודאי

יש לי סקרנות עצומה לגביו. מה משאיר אנשים בתוך הרוב הדומם? מה מאפשר להם לצאת מהפוזיציה הנוחה הזו?

במחנה מלווה אותנו ספר שכתבה אשה שהגיעה הנה כילדה עם אמה. אנו הולכים עם התיאורים, עוברים במקום שהייתה בו סככה גדולה, בתוכה הריצו את הנשים. מי שנעצרה לרגע נלקחה מיד אל תאי הגזים, ולמשרפות. מי שהמשיכה לרוץ, הגיעה למקלחות. אמבטיה עומדת בפינה. לא, זה לא היה לפינוק. זו הייתה אמבטיית ליזול, לשטיפה פנימית של מי שחשדו בה שבלעה תכשיט. ריח ליזול עולה באפי, אף שהוא כבר מזמן לא כאן. כל גופי מזדעזע למחשבה. כשהגיעה לכאן, אמה כבר לא הייתה איתה. ילדה בת עשר בלי אמא, בעולם חסר הגיון, לא מוכר, לא מסודר. איך ממשיכים? איך מוצאים את הכוחות להמשיך? איך מוצאים את הכוחות לבנות מחדש חיים אחרי המלחמה? לעלות, לבנות משפחה, ליצור?

הילדים שלי מלווים אותי כאן במחשבות. מה הם היו עושים? איך הם היו מתמודדים? איך מרגיש הורה שילדו נחשף לזוועות האלה? חוסר אונים עמוק ממלא אותי, כמעט לא מאפשר לנשום. חוסר אונים שמזכיר לי פגישה אחת בקבוצה שהנחיתי, קבוצה להורים לילדים עם צרכים מיוחדים. התיישב אצלי אז חוסר אונים של הורים לילדים שעמדו מול מציאות קשה, לא רק של ילד פגוע, אלא גם מול רשויות חסרות לב, מתישות בתהליכים הביורוקרטיים, ביחס לנזקקים לשרותיהם, לפחות כפי שהאחרונים חוו אותנו. תחושה של חוסר אונים מול המציאות, תחושה של חוסר אונים מול כוחות גדולים, עצומים, מתישים. תחושת חוסר אונים מול מנגנון שכאילו יש לו רצונות משלו, צרכים משלו, תהליכים לא ברורים שלא רואים את קיצם. חוסר אונים מול התמודדות יום יום, שעה שעה, לעתים מול המוות עצמו, לעתים מול איכות החיים. התחברתי באותו רגע לאחריות שלי כהורה, לאחריות שלי כמנחה, לצניעות ולענווה מול עוצמת האנשים שפועלים מתוך אחריותם כהורים, שלא מוותרים על מימוש כל אופציה להענקת חיים טובים יותר לילדיהם. התמלאתי תחושת השתאות מול כל אותם הורים שעמדו כאן בחוסר אונים מוחלט מול המפלצת הנאצית, ולא יכלו להושיע את ילדיהם, לא יכלו לספק להם משענת הורית בתוך הכאוס. גם לשרוד את זה צריך הרבה מכוח הרוח ...

מי שעבר את המקלחות קיבל בגדי עבודה ויצא. מי שנכנס קודם לתאי הגזים, כבר לא יצא. אנחנו עוברים בחדר שלפני 5 שנים חשבו שהוא היה תא הגזים, בגלל סימני הציקלון B על התקרה והקירות. "היום אנחנו כבר יודעים שבחדר הזה טיהרו את הבגדים", מסבירה מירית ואני מופתעת. בהמשך המסדרון היו שני תאי גזים, אשר שימשו להשמדת יהודים. עוברת בי תחושה לא נוחה כשאני נזכרת ביראת הכבוד בה עמדנו בפעם הקודמת במקום בו חשבנו שהרגו יהודים בגז ... אחרי היציאה החוצה, לשלג, אנו עוברים צריף אחד ונעצרים לידו. "כאן, באחד המסעות שלי עם קצינים" מספרת לנו מירית "ביקש אחד מהם שיר מסויים על אמא. כאן הקשבנו לשיר, כולנו עם דמעות בעיניים. הקצין נפל במלחמת לבנון השנייה". ביד רועדת היא מפעילה את הנגן, וכולנו עומדים בלי נוע, נותנים לשיר להיכנס פנימה, עם דמעות בעיניים. "אמא". מילה החובקת עולם ומלואו. אני שוב עם ניר, שכבר לא אשמע אותו קורא לי אמא, או אימי, או כל כינוי אחר שאהב. מרגישה שעוד רגע אני קורסת. זהו. לא יכולה יותר לשאת את כל המשקל של תקופת השואה, את אובדנו של רמי ואת זה של ניר. עוד שניה אני נופלת לשלג, ומה שיהיה פשוט יהיה. עוד שניה ואני פורצת בבכי ... עוד שניה ... ואני עומדת והדמעות מציפות את העיניים, ומשהו עולה מבפנים ומחזיק אותי, מאפשר לי לנשום עוד כמה נשימות, להיות עם כל מה שהווה גם כאן, ברגע זה, על אדמת מיידנק, עם צלילי השיר באוויר. עומדת. לא זזה. רק נושמת ומקשיבה, רק מאפשרת לעצמי לחוש את האהבה, את 26 השנים שניר היה איתי, את המהות של האמהות. עומדת, נושמת, ולא זזה עד שהשיר מסתיים ואני רואה את כל הדמעות בעיני חברי לצוות 1.

ממשיכים עם הספר, עם הסיפור של הילדה. עוברים דרך צריף הנעליים. עשרות, אולי מאות, כלובי ברזל עם נעליים, לאורך כל הצריף הארוך. נכנסים עד הסוף כמעט. מירית מראה לנו נעל אדומה, אלגנטית. היא תמיד באה לבקר אותה. חושבת על זו שהנעל הייתה שייכת לה. בחורה עם סגנון, בלי ספק. כל נעל מספרת סיפור. בכל נעל הלך מישהו, תינוק, ילד, נער, מבוגר. כל נעל עברה עם בעליה מסלול. נעליים דהויות, עייפות מעומס השנים שעברו עליהן כאן. נעליים מחכות למשהו שיקרה, למישהו שיבוא לאסוף אותן, ילך איתן שוב. אבל זה כבר לא יקרה. הנעליים כאן מנציחות עולם שלם של אנשים. אנשים שהיו פעם, שחיו פעם, שהושמדו פעם.

ליד מגדל השמירה יש שער קטן. כל שדה היה מוקף גדר חשמלית, עם שני שערים קטנים, שמורים היטב. הילדה מהספר ניכשה עשבים מתחת לגדר התיל. זו הייתה העבודה שלה. ככה היא שרדה. ילדה בת 10 מתחת לגדר תיל חשמלית. כמה מזעזעים יכולים הדברים להיות? כמה תיאור כזה יכול לזעזע יותר מהרבה תיאורים אחרים, הרבה יותר אכזריים. במגדל השמירה ישב אדם, אולי אבא לילדים בעצמו, וראה ילדה קטנה מעשבת מתחת לגדר החשמלית. מה עבר לו בראש, אני לא יכולה שלא לתהות. מתכנסת בתוכי וחושבת על הדרך בה הסתכלו הנאצים על היהודים. בסולם הגזע של היטלר לא היו יהודים. אפילו לא במדרגה הכי נחותה. הם פשוט לא היו שם. אולי כי הוא כבר חשב על רגע אחרי השמדתם, אבל אולי הוא פשוט חשב שאינם שייכים לגזעי בני האדם. הרבה עדויות מדברות על הובלת "מטען", על עיבוד "יחידות" בתיאורי ההשמדה במחנות ההשמדה השונים. מסקנה לוגית הנובעת מכך היא כי אם היהודים אינם בני אדם, אין צורך לנהוג בהם באותן אמות המידה האנושיות, המוסריות, הנהוגות. לכן אפשר לירות סתם ככה, לתקוע כידון בתינוק, לאפשר לילדה בת 10 לנכש עשבים מתחת לגדר החשמלית. לכן גם אין צורך לכבד, לא את חייהם ולא את מותם. הזוי.

במרכז השדה, בין שורות הצריפים, אני רואה עמוד עם פסלי נשרים בראשו, מעל כד קטן. האסירים בנו את הפסל, אולם דאגו להכניס לתוכו אפר אדם. גם אם לא יישאר אף אחד מהם, יהיה מי שימצא יום אחד את הפסל ותכולתו, ויידע מה קרה. הרבה אומץ צריך כדי לעשות את מה שאותם אסירים אלמונים עשו, ממש תחת עינים הפקוחה של הגרמנים. שוב, עולה בתוכי שאלת החרות הפנימית לפעול בכל דרך, גלויה או סמויה, כדי להשאיר את האמת שלך בעולם. סוגייה לא פשוטה, וגם אותה אני מסמנת לי לבחינה עתידית.

ממשיכים בהליכה על הכביש לאזור המשרפות, לאזור הכיפה שמכסה על טונות רבות של אפר אדם. תלמידי בית ספר מישראל עטופים בדגלי המדינה. שומעים את שיריה של עופרה חזה מתוך המכשיר שהם נושאים. "לאורך הים אין גלים יש עולם שנשבר לרסיסים על המזח" אני שומעת ברקע. "תגיד לי איך עם המוות אתה חי, מסתיר הדמעות בכל לילה תגיד לי עד מתי..." ממשיך השיר והדמעות מתחילות לטפס למעלה, חונקות קצת את הגרון. קור אימים ואני תוהה לגבי שיקול דעתי. לקחתי למסע את המעיל שניר לקח איתו לפולין. לא זה שהוא שכח אז בבית, אלא הטימברלנד שהוא קנה בדיוטי פרי, כאשר נזכר שיצא לדרך בלי

מעיל. גם לא את מעיל מטפסי ההרים שקנינו לו בסקוטלנד. הטימברלנד הכחול עם כתמי צבע ירוק על הכיס. אין לי מושג מה הוא עשה איתו, מאיפה כתמי הצבע, ועכשיו אין את מי לשאול. אז אני מסתובבת עם המעיל הזה, קופאת מקור, אבל מרגישה את ניר מלווה אותי, מחבק אותי, גם לצלילו האחרונים של השיר "תגיד לי איך לעצור את הדמעות, תגיד לי איך...".

שולחן ניתוחים באזור המשרפות. כאן היו מנתחים את הגופות אשר היה לנאצים חשד שאולי החביאו תכשיט או משהו בתוך גופם, כאן היו שולפים מגופותיהם את שיני הזהב. חלק משוד חסר עכבות של העם היהודי. אני מנסה לעצור את המחשבות הפרטיות, להיות עם הכאב על מי שכאן חיללו את גופו המת, להיות עם הצער על העדר החמלה והיחס האנושי למי שכבר גמרו להרוג אותם, להתעלל בו. מנסה, ולא כל כך מצליחה. משהו משתי החתימות שחתמתי בחיי על הרשאה לניתוח שלאחר המוות עולה בתוכי. תחושת הפחד הקמאי מפגיעה בגופה. ייסורים וחיבוטי נפש לפני 20 שנה, ויד רועדת, לא מחוברת, לפני כמה חודשים. המוות כבר לא מפחיד אותי. לא שלי ולא של אחרים. עצוב, כואב, קורע – זה כן. אבל לא מפחיד. חלק מהחיים בכל מקרה, רק עדיף שיגיע מאוחר יותר, אם כי לא מאוחר מדי.

ביציאה מהמשרפה צוות 1 עוצר לרגע בצד. מירית מקריאה את אחד משיריו של יעקב גלעד, אותם שר יהודה פוליקר בדיסק "אפר ואבק", השיר ממנו נלקח שם הדיסק. הסיפור על האמא שהייתה כאן בילדותה, חזרה לחפש את מה שהיה ואת מי שהייתה הרבה עשורים אחרי. "שם היתה ואינה ילדותך, אישה קטנה" אומרות המילים, והעצב והכאב נוגעים. "ואם את נוסעת, לאן את נוסעת? הנצח הוא רק אפר ואבק... שנים וכלום עוד לא נמחק" הלב שלי כאילו הופך גם הוא לאפר ואבק מעוצמת תחושת המחיצה הכמעט בלתי נסבלת. כאן המילים שתמיד נגעו הופכות עוצמתיות הרבה יותר. המנגינה לא עוזבת את לבי עוד הרבה זמן, ממשיכה לומר את דברה. אז מהו הנצח? אני לא יודעת, אבל גם המחשבה הזו נשארת איתי לזמן רב.

סובבים את הר האפר העצום. אני לא מצליחה לקלוט את משמעות מספרם של אלה ששרידיהם מצויים כאן. נשארת עם החוויה הכואבת, ומפסיקה לנסות להבין

משהו. חושבת רק על אמה של הילדה שעם ספרה הלכנו היום. גם להיות עם אובדן של אשה אחת לא קל לי, אבל איכשהו קצת יותר נסבל.

נערכים לטקס על מדרגות המבנה העגול. המדרגות עוד קצת חלקלקות מהקרח, אבל הצוות מסתדר, מקדיש את הטקס הזה לילדים שניספו בשואה. סא"ל מחיל מודיעין שרה גם בידיש. שירתה חודרת ללב, מעוררת בי געגוע לסבא חיים, לסבתא חנה. כמה התביישתי באידיש שלהם כשהייתי ילדה. אז כולם היו צריכים לדבר עברית. היום יש לי מחברות וקלטות של סבא, עם סיפורים ושירים שכתב על העיירה, ואני לא מבינה דבר. הלוואי ויכולתי להבין, להתחבר שוב לסיפורים של סבא, שלא כל כך עניינו אותי פעם. אחזור לארץ ואדאג לתרגם אותם, אני מבטיחה לעצמי.

כמעט חושך וכולם נעלמים באזור חניית האוטובוסים. עולה לאוטובוס ורואה כמה אנשים עם כוסות שתיה ביד. שמחה פשוטה של אופציה למשקה חם נוסכת בי חמימות. אושרי ואני רצים להספיק לשתות משהו חם לפני המשך הנסיעה, ומצליחים לחלץ כוס קפה וחתיכת עוגה. טעם מדהים יש אפילו לקפה שחור במסע כזה, בקור כזה. "תזכירו לי למה ביקשתי שלג..." אני לא שוכחת לומר כשאני בקושי מטפסת על מדרגות האוטובוס, גוררת את הגוף הכואב והעיין למעלה, עם יד אחת, בעוד השנייה מנסה לייצב את הקפה.

הסרט "רשימות שינדלר" מוקרן באוטובוס במהלך הנסיעה הארוכה לקרקוב. אני רואה חלק, שוב נתקלת במראות המוכרים מהסרטים של נאצים שיורים באנשים שעומדים מולם. הכאב שוב מתעורר. מתבוננת בו בשלווה מהולה בתמיהה. איך אדם יכול לעמוד מול אדם אחר ולירות בו? אני מבינה שכנראה לעולם לא אבין, נושמת בשלווה את הרגע, ונבלעת לתוך שינה עמוקה. תכונה באוטובוס מעירה אותי ועד שאני קולטת מה קורה סביבי, האוטובוס כבר ריק. מסתכלת על השעון ומבינה שירדו לארוחת ערב. אבל איפה? יורדת מהאוטובוס והכל חשוך מסביב. מגששת את דרכי לכיוון אורות של מה שנראה כבית מלון. מעופפת כולי אני נכנסת ומוצאת מראה הזוי למדי. המקום בו אנו אוכלים כמו אולם חתונות, עם שטיחים ירוקים, צמחייה מפלסטיק, כלי אוכל חד פעמיים מפלסטיק לבן, כמו בכל שאר הארוחות, ואנשים שקועים בעצמם ובשיחה ערה עם חבריהם הקרובים. מחפשת את שולחן המשפחות, ולא מוצאת. טוב שאברי מוצא אותי ולוקח אותי,

יחד עם קצת אוכל, לשולחן. אוכלת כי כשיש אוכל אז אוכלים. "ככה זה בפולין" אמרה מירית ממש בהתחלה "כשיש שירותים משתמשים בהם, לא כשצריך". אותו דבר נכון לגבי האוכל ...

נסיעה קצרה, והאוטובוסים נעצרים בקצה של מגרש חנייה חשוך. אני מבקשת עזרה מסיגל, והיא מנחה אותי בעדינות אך בבטחון במעלה דרך חשוכה לגמרי, מוארת בצדדיה עם נרות נשמה קטנים. הולכים בין סמטאות צרות, במעלה רחוב קטן, בלי לדעת לאן. אני עוד אפופת שינה, והולכת כמו בתוך חלום. נכנסים למבנה שלוקח לי זמן להסתגל לראות בו משהו. בית הכנסת החרב אליו נכנסנו נראה גדול ומרשים, בלי גג, בלי ריהוט, לא משופץ ולא משוחזר. בדיוק מה שנשאר בסוף המלחמה. אני מנסה עכשיו להיזכר בשם של העיירה, ולא מצליחה. מניחה שהיא לא היחידה בה ניתן למצוא בית כנסת במצב כזה, בה כבר לא ניתן למצוא יהודים. אני מניחה שהשם לא ממש משנה, אבל אנסה בכל זאת לברר.

מגודל בית הכנסת ניתן להסיק כי הייתה כאן קהילה יהודית גדולה. היום אין כאן אף יהודי. לכאורה "הם" הצליחו. אבל עשרת הדיברות עדיין על הקיר, קטעי תפילה כמו בטיקוצ'ין.

הדרכה קצרה, ואחריה, גם כאן, אנו מנסים להחזיר את הצלילים, את הקולות, לאותם קירות שלא שמעו שירה יהודית במשך כמה עשורים. שירה אדירה פורצת, החוצרה מצטרפת. שירי ישראל ושירים יהודיים, אליהם מתחברים כמה אנשים בריקוד סוער של ביחד כזה. מתבוננת בקצינים ובקצינות המקיפים אותי, אנשי צבא ההגנה לישראל. משהו זז בתוכי, ותחושה של "ביחד" מקיפה אותי, ופעם ראשונה אני שרה את ירושלים של זהב ואת התקווה בלי להיזכר אף לרגע קט כי אני מזייפת. הרגשתי נוכחות מלאה ברגע, בלי מחשבות ציניות על ביום או משמעות, בלי לחשוב ובלי לנתח דבר. פשוט הייתי שם, עם כולם, מחוברת לעצמי ומחוברת לרגע קסום.

התמלאתי גאווה ותחושה של עוצמה, עוצמת החיים!

ממשיכים לקרקוב, עם סרט בזמן הנסיעה. אני שוב נרדמת וישנה שינה עמוקה

וערבה בתוך הכל, מנותקת מהכל. מתעוררת כשמגיעים למלון. מפתחות החדרים מועברים לנע"תים של ניר, שעוברים באוטובוס וקוראים בשמות אנשי הצוות. אחד הליצנים צועק "משה שטרן" וכולם נקרעים מצחוק, מובכים מהצחוק.

עוצרת לסיגריה בבר הקטן של המלון המוכר לי מהנסיעה הקודמת. קונה קפה הפוך ב 10 זלוטי. סוף סוף הוצאתי קצת כסף, סוף סוף קפה סביר. יחד עם כולם אני מגורשת לחדר ללא עישון כדי לאפשר לאבטחה כמה שעות שינה. עוד אתגר של ציות לסמכות ...

אחרי מקלחת חמה וארוכה אני מרגישה כמו חדשה, טעונה באנרגיה טובה ומנחמת. אני צונחת למיטה, למרות כל שעות השינה במהלך הנסיעה, עם מחשבה על הסיגריה האחרונה של היום, שכבר אי אפשר לרדת לעשן.

במיטה אני יושבת עם המחברת ורושמת הערות על היום שהיה. הבוקר נראה רחוק מאד, כאילו היה לפני שבוע ... אני רושמת חוויות ותזכורות, ויודעת שחלק מהכתיבה זו בריחה מהשינה שאולי תביא איתה שוב תמונות של אנשים יורים באנשים. טוב שאני לא זוכרת חלומות ...

רגע לפני השינה אני שמה לב שהחדר מוצף באור. קמה לכבות את האורות ומרגישה את כל הגוף צורח מכאב. כל תא כואב, וכל איבר צורח וצווח מכאב, רוצים לנוח, רוצים לישון ולא לקום.

מוצאת את עצמי ממשיכה לכתוב, רוצה להעביר כמה "טיפים" לקצינים, לעולם, ולא ממש מבינה למה זה צריך להיות עכשיו, אבל רושמת: "תכיר את עצמך קודם, ומכאן תכיר את העולם". טוב, את זה כבר אמר פעם הרב קוק, אם כי אני לא זוכרת עכשיו את המילים המדוייקות.

"אף פעם אל תגיד 'כזה אני'". האמירה הזו סוגרת, מקשיחה את מי שאני. נסיון לנחש מתוך מי שאני חושבת שאני איך הייתי מתנהגת בסיטואציה לא מוכרת, נדון לכשלון. אנחנו אף פעם לא יכולים לדעת. נוכחות בהווה, מול תנאים מתהווים ומשתנים כל הזמן, מתוך הכרה בגמישות הפנימית שלי, מתוך החירות לחיות חיים חסרי קביעות והגדרות על מי ומה אני - תאפשר לי לפעול מתוך החיבור

לעצמי, לאמת הפנימית שלי, ובהתאם לנסיבות.

הדבר האחרון שעלה בראשי ממש לפני שצנחה לי העט מהיד היה "אל תחכו למחר כדי לומר שאתם אוהבים". ברור שזה ברור, אבל הפעם זה היה עוצמתי מבפנים, לא מהראש. אחרי סיפורי השואה, תיאורי הרגע שלפתע מפריד אהובים, מפריד הורה מילדו, מפריד בשנייה בין החיים למוות, מעורר אצלי את החשיבות של לחיות את הרגע, ובכל רגע לומר למי שאני אוהבת שאני אוהבת, לומר למי שחשוב לי שהוא חשוב לי.

אף פעם לא אדע אם יהיה זמן להיפרד ...

אף פעם לא נדע אם נספיק להיפרד. אז פשוט נגיד שאנחנו אוהבים, נגיד שאנחנו מעריכשים, נגיד שאכפת לנו. נחבק ונתמוך כאילו אין מחר. נהיה שם בלי להעריך מחיר אפשרי. המחיר של להצטער אחרי, להתחרט על שלא אמרתי, הרבה יותר גבוה, אפילו מדחייה.

נושמת עמוק בתוך הדור החדש של השמיכות שהפעם נמצאות גם במלון המוכר בקרקוב, וצונחת לשינה עמוקה ושלווה, אם כי קצרה למדי.

פולין, היום הרביעי

10 במרץ 2010, יום רביעי, יום בקרקוב

היום אנחנו בקרקוב. בבוקר, במלון, מתכנסים להקשבה לעד המשלחת. סיפר מקטעים ממה שעבר כילד, כנער, בתקופת השואה. הנסיעות ברכבת, המחנות. הוא מגדיר כנס את הנסיבות לכך ששרד את השואה. צירופי מקרים, אוסף מקרי של נסיבות הביאו אותו לסיום המלחמה. הגישה שלו אומרת שמי שניצל - ניצל במקרה. אחרי שניצל, הוא הגיע להחלטה כי האחריות שלו והשליחות שלו הן לספר לכולם מה היה שם.

סיירנו ברובע היהודי בקרקוב. עיר יפה ומרשימה. נכנסנו לבית הכנסת הנקרא "טמפל". בית כנסת משוחזר, מלא זהב ופסלים מפוארים של ירושלים מעל ארון הקודש. בית הכנסת הוקם ועוצב בתקופת הפריחה של היהדות המודרנית, המשכילה והבורגנית. המדריכה אומרת שאי אפשר להיכנס לבית הכנסת הזה בלי "וואו". אני לא ממש מתחברת לעושר ולפאר בתוך היכל התפילה. אחרי ההסבר שרים את ירושלים של זהב בעוצמה, בליווי צחי על החצוצרה. בסיום השיר עולה סא"ל שכבר הפתיעה באחד הטקסים עם שיר ביידיש, מבקשת לשיר אחרת את "ירושלים של זהב". היא שרה בשקט, ודממה משתררת בחלל בית הכנסת. היא שרה מעומק הלב, ושירתה מעירה את הלבבות. כולם מצטרפים בשקט ועם רגש רב לשירה. עכשיו השיר נשמע כמו תפילה. תפילה חודרת לעומק הלב וחודרת למרומי השמים. שרים ומסיימים ברגע של שקט, לזכר ימים עברו, לתקווה לימים אחרים.

מתפצלים לצוותים והולכים לבית הכנסת של הרמ"ה. בית כנסת קטן, משפחתי, צנוע. לכאן אני מתחברת הרבה יותר מאשר לבית הכנסת המפואר. בית הקברות הקטן סודר ונוקה מאז שהייתי כאן בפעם האחרונה. יש משהו במקום הזה שמזמין אותי להישאר, אבל אנחנו ממשיכים לכיכר השוק ומשם לבית הכנסת של אייזיק. אותו אייזיק שהיה עני מרוד וחלם, שוב ושוב, כי מחכה לו אוצר גדול תחת הגשר בעיר אחרת. לאחר שהתגבר על היסוסיו ונסע לשם, פגש ליד הגשר שוטר על סוס, ששאל אותו עם הוא אייזיק מקרקוב. אייזיק נבהל, אבל הודה. "מוזר" אומר לו השוטר "חלמתי שאפגוש כאן את אייזיק מקרקוב, ומוטל עלי לומר לו שהאוצר חבוי מתחת לתנור בביתו. תזיז את התנור במטבח שלך, ותמצא את

האוצר". אייזיק חזר לביתו, הזיז את התנור, ומצא את תיבת האוצר. עם אוצר זה בנה בית כנסת גדול לקהילה היהודית בקרקוב. מעט שוחזר כאן, אבל יש תחושה של משהו שאבד לעד.

חוזרים לכרך המרכזית של הרובע היהודי, עוצרים לרגע ליד בית הכנסת הישן של קרקוב. אנחנו לא נכנסים, אבל אני זוכרת את ההוד של בית הכנסת הישן הזה מהביקור הקודם. הולכים מהרובע היהודי לגטו, במסלול בו הלכו יהודי העיר בשנות המלחמה, ביום בו ריכזו את כולם, אספו אותם והוליכו אותם לאזור הקטן של הגטו. הליכה לא ארוכה, תוך כדי חציית הנהר הרחב, עצירה לצורך מבט על העיר, מבט על אזור הגטו.

חוצים את הכביש הראשי בין חשמליות. מוזרות החשמליות האלה בעיני. אירופאיות כל כך, מעוררות בי תחושות מוזרות של משהו מוכר משכבר הימים, של משהו זר לי בו זמנית. אני נזכרת בטיול הראשון לאירופה, בגיל 14. צילמתי הרבה חשמליות, בצבעים שונים, עם ציורים שונים. משהו מושך אותי בחשמליות האלה. בקרקוב אפילו לא שלפתי את המצלמה.

באזור הגטו תחנתנו הראשונה בכרך ליד בית המרקחת. הכיכר בה היו הסלקציות, הכרך ממנה נלקחו אנשים אל גורלם, לרוב את מותם. בכרך פזורים כסאות ריקים. אני נזכרת בלימודים בלסלי, במשמעויות של הכסאות הריקים לאורך הדרך, בתיזה של בטי. מצלמת אותם ומקווה לזכור לשלוח לבטי מייל כשאחזור לארץ.

בית המרקחת מעורר את השאלה של חסידי אומות העולם. הרוקח הפולני נשאר שם, סייע ליהודים ככל יכולתו. איפשר לקפוץ מחלון בית המרקחת חזרה לגטו, איפשר לזייף שם מסמכים, תמך והיה שם בשביל האנשים שאיבדו הכל. בתוך בית המרקחת שהפך למזיאון גיליתי שיחסית לגודל האוכלוסיה, בפולין היו הכי הרבה חסידי אומות עולם. נכון, היו שם גם רבים שהסגירו יהודים, היו גם כאלה, כמו בידובנה, שריכזו יהודים באסם ושרפו את שכניהם. הרוב חיו את חייהם. אבל לפולין אנו אולי עושים עוול כאשר אנו מתעלמים מהיקף הסיוע הנמוך הרבה יותר

במדינות האחרות.

כמעט כל צעד על אדמת פולין מעורר תהיות, מעורר שאלות שאין להן פתרון. ואם עולה סוג של פתרון, הוא מן הסתם שטחי או סתמי למדי, קל מדי ומהווה סוג של בריחה מהשאלות העמוקות יותר. בכל צעד זה מתברר לי יותר. בכל צעד על אדמת פולין אני מבינה גם שלכל שאלה הקשורה לתקופת השואה יש השלכה לנושאים אוניברסליים, לשאלות מוסר הקשורות לחיים בארץ, וגם לחיים הפרטיים שלי. כל שאלה שולחת גלים ומעוררת מחשבות ותהיות על מהות החיים בכלל, על החיים בארץ בפרט.

סובבים בסמטאות הגטו, נכנסים לחצר מאחרי בית המרקחת. חצר סגורה, עם כניסה אחת וערמות שלג במרכזה. את הפרחים שלי לא הייתי יכולה לגדל כאן, אמרתי למישהו בחיך עזוב. וילונות התחרה הלבנים מציצים גם כאן בכל חלון. כמה כמעט בלתי אפשרי היה לברוח כאשר "הם" נכנסו לחצר, הוציאו את כולם מהבתים והובילו אותם לככר המרכזית. ובכל זאת היו כאלה שניסו, ומעטים גם הצליחו.

קטן הגטו, וכל פינה מספרת סיפור, כל חצר חושפת מעשה שהיה, חלקם מעולם לא נודעו, אחרים מעולם לא סופרו. לפני כניסה לאחת החצרות מבקשת מירית שקט מוחלט. השכנים לא אוהבים שנכנסים אליהם לחצר, אבל לחצר הזו יש חשיבות מיוחדת. אנחנו מבטיחים לשתוק, ונכנסים לחצר דרך מעבר חשוך בחדר המדרגות. זו הייתה החצר של תנועות הנוער, מספרת לנו מירית כאשר אנחנו מקיפים אותה, דמומים, בחצר. כאן התארגן הנוער. רוב בני הנוער כבר היו יתומים, ובכל זאת המשיכו להיפגש, לפעול, להפעיל את הצעירים יותר. כאן, בחצר הזו, הגו ותכננו, ומכאן יצאו לפעולה ממנה אף אחד מהם לא שב. חניכי ומדריכי תנועות הנוער אספו מעט נשק וחומרי נפץ ויצאו אל אחד מבתי הקפה בעיר, מקום בו נהגו לשבת קציני SS. הם נכנסו וירו, הצליחו להרוג, אך הם לא יצאו מהפעולה הזו בחיים. "אנחנו יודעים מה היו שמותיהם?" שאלתי את מירית כשיצאנו החוצה, חזרה לרחוב. "לא. רק כמה שמות פרטיים" ענתה לי בעצב. יוצאים מהגטו לראות את החומה, אותה חומה שאפשר לראות בסרט "רשימות שינדלר". עיר יפה, קרקוב, וגם חומת הגטו היא לא סתם חומה, אלא חומה יפה, עם קשתות. כמו בכל גטו, גם כאן חשבו היהודים שהחומה תגן עליהם, ובסופו

של תהליך הפכה למרכיב מרכזי בכלאם.

קור אימים בחוץ, ונסיעה קצרה באוטובוס מהווה מנוחה קצרה, מעט נחמה אחרי הקור והסיפורים ששמענו במשך היום. הנסיעה הקצרה הזו מאפשרת טיפה התפרקות, צחוקים, ובדיחות שואה שמזכירות לי את ניר ובדיחותיו. קצת כעסתי עליו לפעמים בגלל הבדיחות האלה, אבל מה לא הייתי נותנת עכשיו כדי לשמוע אותו מספר אותו.

כמעט שש בערב כאשר אנחנו מגיעים קרוב לככר המרכזית של העיר. מקבלים שעתיים ורבע אפטר, עם הגבלות תנועה וגבולות גזרה. סיגל ואני מתחילות בשוק המקורה, מחפשות מתנות לילדים. אין שם כמעט מה לקנות, אבל אנחנו מוצאות כמה דברים חמודים להביא הבייתה. "תראי, הרבה רעולי פנים מסתובבים כאן בככר" אני צוחקת, מזהה את החבר'ה שלנו. ככר ציורית עם כמה כרכרות סוסים באחת הפינות. אני מצלמת את הסוסים החובשים כובע קטן המכסה את כפת ראשם ואת האזניים.

מי שרוצה יכול לחבור למשלחת לאוכל כשר, אבל שתינו מחפשות משהו אחר, ומוצאות בקצה הככר מסעדה שנראית מיוחדת. נכנסות ומתחילות להשיר שכבה אחר שכבה. חמים ונעים בפנים. לפני שנכנסנו, שאלתי אם בא לה לשבת לאכול בחוץ, ושתינו נקרענו מצחוק. מהמרות על מרק בסגנון פולני ישן, ומקבלות מרק מדהים, מתובל כהלכה, מפתיע עם חתיכות הנקניק והביצה הקשה בתוכו. סיגל מזמינה בשר מוקרם, מעולה, עם פטריות, ואני מזמינה כיסונים ממולאים בבשר. "לזכר גיטה" אני אומרת. אנחנו מחליפות חוויות על קרובות משפחה פולניות, מתפוצצות מצחוק. כמה נחמד לשבת בחברה נעימה, לאכול אוכל טעים, להיזכר באנשים שהיו וחלקם כבר אינם, לצחוק על קטעים שהיו. לא תמיד עולה בי העצב כאשר אני נזכרת באנשים שהיו חלק משמעותי בחיי. לפעמים עולה החיוך, מתגברת השמחה על שהיו חלק מחיי, שמחה והוקרת תודה על מה שהעניקו לי בחייהם.

בדרך למפגש אנחנו מספיקות להיכנס לבית קפה דמוי סטארבאקס ולקנות תה וקפה לדרך. תענוג עילאי, ללכת עם כוס קפה חם ביד, ללגום מדי פעם, לשמור על החום. הליכה מהירה לאוטובוס וחזרה למלון, לערב המפקד.

אחרי שיחה קצרה של מפקד המשלחת מערבבים את הצוותים לקבוצות שיח קטנות יותר, עם מחשבות על השליחות והאחריות, על דרכים לעיצוב זכרון השואה אצל הדורות הבאים. השאלה המהותית היא מהו המנדט של הדור שלנו, הדור האחרון ששומע את סיפורי השואה מהניצולים עצמם. בעצם, במחשבה שניה, יש כמה דורות במשלחת הזו, והצעירים הם אולי אלה שעליהם מוטלת החובה העיקרית להעביר את המקל הלאה. אבל הצעירים האלה, לפחות אלה שישבו איתי בקבוצה הקטנה, מנסים עדיין לעשות סדר בעולם הכאוטי והסובייקטיבי שלנו. מנסים, אולי, לחפש את האובייקטיבי, את המוחלט, את האמת האחת, את הצדק האחד, את החיבור הישיר לשואה. משהו בשיחת הקבוצה מוזר לי אחרי שנות לסלי, אחרי חוויות החיים האישיות שלי. קשה לי עם שיחה כזו שכמעט לא משאירה מקום לרגש, לכאוס, לאי הידיעה, לחוסר הוודאות, אולי גם לפשטות. אני מנסה לקחת את השיחה למקום קצת יותר אוניברסלי, קצת יותר פתוח, ללא הצלחה.

אני מנסה להראות להם שלא רק הם בעולם, אלא העולם בתוכם. מנסה להצביע על האפשרות שלהבין את העולם זה להכיר את עצמך, את מה שיש לכל אחד מאיתנו בפנים. אני מרגישה שהמסר לא עובר. זה בסדר. כולי תקווה שיום אחד הם יפנימו.

אחרי המפגש לא מגרשים אותנו לחדרים. יש קצת זמן ללגום קפה בבר, לעשן כמה סיגריות. "איזה כייף לך שאת על אזרחי כל המסע" אומרת לי אחת הקצינות. "הייתי שמחה הרבה יותר אילו היו מגייסים אותי לשבוע הזה והייתי יכולה להיות כמוכם, על מדים" ענית. היא לא יכלה להסתיר את התדהמה. "למה?" שאלה אותי. לקח לי רגע לנסח את התשובה "המשכיות. כל כך פשוט" ענית. "בלי יותר מדי תיאוריות ובלי לסבך, יש לפעמים בחיים דברים פשוטים. כאשר קציני צה"ל נמצאים כאן במדים, העוצמה של המשכיות החיים מאד פשוטה, מאד ברורה. לפחות בעיני. אני מניחה שגם בעיני המתבונן מבחוץ". הקצינה הופתעה. "לא חשבתי על זה ככה אף פעם. אולי באמת לפעמים יש להסתכל על הדברים מהמקום הפשוט..." היא אומרת.

לפני השינה אני נזכרת לחפש שוב את מקור החיים. לחפש את הכוחות לחיות

בתוך המהומה, מתוך האפר. עוף החול חוזר אלי מדי פעם, מזכיר לי את עוצמת החיים, את שמחת החיים, את הרגע הנוכחי. משום מה עוף החול מזכיר לי את הדברים החשובים שלמדתי בחיי, פשוט להיות אני, בלי משחקים, בלי נסיון להרשים אף אחד - זה הכוח של החיים. לחיות ברגע, להיות עם נוכחות בכל רגע, עם כל מה שעולה. בלי לברוח מדבר, בלי להסתיר, בלי להחביא. פשוט להיות. להיות עם המציאות כמו שהיא, בלי להילחם בה, להתכחש לה, לצפות שהיא תשתנה רק כי היא לא מתאימה לי. זה אפילו חזק יותר כאן, בפולין, בקיפול הזה, המחבר יחד עבר והווה, משליך אל העתיד.

מאוחר בלילה, כמעט חצות. מחר בבוקר השכמה ב 6 בבוקר. שש וחצי למטה עם המזוודות. שבע ורבע על האוטובוס.

היה לו"ז צפוף כל היום. לא עושים דבר בלי אישור, בלי הקצבת זמן. הם אולי רגילים, אבל אני ממש לא רגילה שמישהו מכתוב לי לו"ז. בסך הכל אני עומדת יפה במשימה, למרות שמיכל אמרה לי הערב שהיא לא בטוחה שהייתה נותנת לי הצטינות על משמעת : -)

פולין, היום החמישי

11 במרץ 2010, יום חמישי, יום אחרון למסע בפולין, משלחת קכ"ו

בוקר אחרון בפולין, לפחות במסע הזה, עם משלחת קכ"ו, "עדים במדים". אורזת הכל והולכת עם המזוודה למעלית. כל מעלית שחולפת עמוסה אנשים וציוד. לא רק המשלחת שלנו יורדת עם מזוודות. אחרי עשרים דקות המתנה, אחרי שכמה קצינים צעירים ירדו במדרגות מקומה 6, אני מציעה לאלה שאיתי לנצל את המעלית הבאה שיהיה בה קצת מקום להעמיס את כל המזוודות, ולרדת ברגל. אני מנצלת את יתרון הגיל, ונכנסת יחד עם כל המזוודות למעלית צפופה אחת. למרות העיכוב של כולם, עדיין בשבע ורבע אנחנו על האוטובוס, כך שיש כמה דקות לאכול משהו קטן, להכין כוס קפה זריז ולרוץ לאוטובוס. שמינית סיגריה, ונסענו.

אשווץ. הכל כאילו כבר נכתב על המחנה הוותיק שהוכן עוד לפני המלחמה. מצטיידים באוזניות, ומתחילים. בביתן המוקדש לעם היהודי אנחנו עורכים טקס צוותי "לכל איש יש שם". כל אחד מזכיר את קרוביו, את השמות של האנשים שהביא מהבית, כמה שהיו כאן וניצלו, כמה שהיו כאן ולא שרדו. חלק מביאים איתם שמות שנילו אלינו במסע הזה, מתוך הסיפורים של מירית. אני מזכירה בין היתר את אחיו של סבא חיים, הרופא שנאלץ לטפל בחיילי וקציני הצבא הגרמני, ולאות תודה ירו בו במהלך הנסיגה שלהם, ממש בסיום המלחמה.

עוברים ליד קיר הירי, מסיירים בביתנים עם תצוגות השיער, המזוודות, הציוד שנלקח מהיהודים ועדיין לא נשלח לגרמניה. מכשיר קטן מושך את תשומת ליבי. מטחנת בשר. מה חשב מי שארז אותה בחפציו לפני שעזב את ביתו? יש שם גם הרבה מפתחות. נעלו את הבית ולקחו את המפתח. בטח חשבו שהבית יחכה להם עד שישובו ... מכונת ההסתרה של הנאצים פעלה לאורך שנים, איפשרה את מה שהיה. האם זו התמימות של היהודים שסייעה? האם הייתה זו אופטימיות מופרזת? אולי הגירסה האנושית הידועה של "לי זה לא יקרה"? אולי אמון בסמכות שמצווה לנוע ומחוייבת גם להגן? מיום ההכנה הראשון אנחנו מדברים על המושג "כצאן לטבח". מדברים ממקום שרואה את התמונה הגדולה, שמתבונן בדברים כאשר התוצאה כבר ידועה.

היום, כשאני רואה, כאילו בפעם הראשונה, את מה שלקחו איתם היהודים לדרך החדשה, למסע למזרח, כמעט ברור לי שהם לא ידעו שהם מובלים אל מותם. כאן עולה בי השאלה "ואילו ידעו, מה יכלו לעשות?", מה היו עושים? מה אני הייתי עושה? מה החברים שלי היו עושים? גם על השאלות האלה אין לי תשובות.

אני נזכרת בסיפורים של סבא חיים, בהחלטות שהוא קיבל ב 1932, אחרי שראה את ספרו של היטלר. אני נזכרת בעצב שלו כאשר סיפר לי על תושבי העיירה שלו בפולין שאמרו לו שהוא משוגע, לוקח את האשה ושני הילדים הקטנים לפלשתינה, לשום מקום. רוב אלה שאמרו לו לא לנסוע, שהרגישו הכי בטוחים בעולם בעיירה הקטנה, בגליניאני, לא שרדו את השואה.

אני נזכרת בסיפורים של סבא חיים על סבא שלו, אשר יחד עם עוד שני ילדים בני 12 הוברחו מרובנו אל מעבר לגבול, אל האימפריה האוסטרו-הונגרית ב 1838 כדי למלט אותם מחטיפה לצבא הצאר. כך הגיע סבא של סבא לאזור גליציה, לעיירה גליניאני, אשר הצילה את חייו. שם סיימו את חייהם רבים מצאצאיו. על משפחתו שנשארה ברובנו אין לנו מידע. אבדו בין דפי ההיסטוריה כמו רבים אחרים.

בקצה המחנה אנו צופים בבית של מפקד המחנה. חיים ליד המוות. חיים טובים חיו משפחות הקצינים, משפחות המפקדים אשר היו אחראיים למה שקרה כאן, מעבר לגדר. לאחרונה התפרסמו תמונות חדשות על החיים שם.

ממשיכים לאזור המשרפות, מזדעזעים שוב מהקלות בה יכלו אנשים להרוג אנשים, להשמיד כל זכר למי שהיו.

מדי פעם חולפת על פנינו קבוצה אחרת. אנשים מכל מיני מקומות בעולם מגיעים לכאן. מקבלים הדרכה מקומית, פולנית, על מה שהיה כאן. למדריכי "יד ושם" שלנו מאפשרים להדריך, לתת את זווית הראייה היהודית, מה שהם כנראה פחות עושים בהדרכות שלהם. לפתע אני שומעת את מירית באוזנייה "קציני צה"ל, בבקשה להיזדקף. אתם על מדים, ומסתכלים עליכם". באותו רגע אני קולטת כמה אנחנו שפופים מול מה שהיה כאן, מול הרוע הבלתי נתפס, מול ההשמדה ההמונית של עמנו. יחד עם זאת, קיימת גם תחושת ההמשכיות, הגאווה

הלאומית והשליחות שלנו לא רק להמשיך לזכור ולהזכיר, אלא גם להמשיך לבנות ולפתח את מה שהצלחנו, כעם, לבנות וליצור.

יוצאים לארוחת צהריים קלה. לפני האוכל מחלקים לנו מכתבים מהבית. התרגשות גדולה לראות כמה מילים של גילי על נייר. חיוך עולה בי, מקל משהו מהעומס, מההצפה הרגשית של אושוץ.

את הדרך של "מצעד החיים" המתקיים כאן ביום השואה, אנחנו עושים ברכב. הכל מלא שלג. אני נזכרת בהליכה כאן לפני חמש שנים, בין שדות ירוקים, בתים קטנים, נטופחים, מוקפים עצים פורחים, פרחים צבעוניים. נזכרת בכאב המטורף ברגל, שבקושי סחבתי אז. מסתכלת על עולם בשחור לבן, ומבינה לפתע שלא הצבע הפריע לי אז. הטריף אותי איך יכול היה להתקיים רוע כל כך נורא בתוך הנוף היפה הזה. הטריף אותי איך יכלו להתרחש מעשים איומים כל כך בתוך ירוק ופריחה. עכשיו אני קולטת שהטבע יפה בכל מצב. גם בירוק ובפריחה וגם בשלג. הטבע נמצא וממשיך להתקיים, והאדם ממשיך גם הוא, בכל תקופה, לחיות את חייו, ממשיך לנהוג בדרכו שלו, בלי קשר לטבע. שהרי אילו היה מחובר לטבע, מן הסתם היה נוהג אחרת.

מתארגנים לכניסה לאושוץ 2, היא מחנה בירקנאו. שוב מתארגנים בשלשות, זורקים את התרמילים בכניסה. אני מורידה מעצמי את המעיל הזרוק שעלי. לא מכובד להיכנס איתו בצעידה למקום הזה. בואי, את בקבוצה הראשונה, אחרי הדגלנים, קוראים לי. נכנסים למחנה בשמאל-ימין, בתוך התרגשות עצומה. אני שומעת באוזני את מצעד הקצינים, את אשר שמדי פעם מכוון את הקצב. "המשכיות" הולמת בי שוב. תחושה של גאווה לאומית. כבוד גדול להיות עם המשלחת הזו כאן, להיכנס בצעידה למחנה אליו נכנסו כה רבים, ממנו יצאו כה מעטים.

"מי שיצא מכאן, לא ממש יצא; מי שנכנס לכאן, לא ממש נכנס" ציטטה מירית מישהו שכרגע אני לא זוכרת את שמו. אני קולטת שכל הנסיונות שלי לדמיין איך חיו כאן, איך מתו כאן – נדונים לכשלון.

בצריף המחראות אנחנו עומדים ומקשיבים לסיפוריו של עד המשלחת. לא קל לי

לעמוד, לא קל לי להקשיב, אבל אני מרגישה שזו חובתי המוסרית. להקשיב ולזכור, להקשיב ולספר יום אחד שכאן עמדתי ושמעתי על מה שהיה מפיו של אחד שהיה.

שלג קל יורד, ואנחנו ממשיכים לסיור במחנה, הולכים מהפלטפורמה לאורך המסלול בו הלכו אלה שהובלו ישירות אל מותם. השלג יורד, צובע הכל בלבן, חגיגי כזה, ובלב הרבה שחור. הרב מבקש ממני לשמור בתרמיל שלי על השופר. להגן עליו מפני השלג. אני מתרגשת מאד, ואפילו לא ממש מבינה למה. משהו בתוכי הופך את הבקשה הזו למחווה אדירה.

בקצה המחנה, ליד תאי הגזים והמשרפות שהופצו, מבקשת מאיתנו מירית להתבונן לאחור, אל היער הקטן שמעבר לגדר. "זה המראה האחרון שראו אלה שנכנסו לכאן, לתאי הגזים" היא אומרת ואני מתבוננת על העצים הגבוהים, מחפשת משהו בין הגזעים, בין הצמרות, ולא מוצאת.

הולכת עם הצוות, אבל לגמרי לבדי במקום הזה. מחשבות מתרוצצות, ואני נותנת להן לחלוף, לא מתעכבת להיות איתן. השופר בתרמיל מזכיר לי מדי פעם את קיומו, מנחם משהו. "אולי הגיע הזמן להתפייס קצת עם הבורא?" עולה בתוכי מחשבה חדשה. "אולי קצת אמונה בכוח עליון תעניק קצת יותר חסד וחמלה" עולה עוד אחת. אולי. מוצאת את עצמי מקשיבה בנחת, לא פוסלת בקשיחות או בציניות את המחשבות האלה. אולי זה השופר בתרמיל ...

ליד בורות הקבורה, הנוצצים מהשלג המכסה אותם, נעצרים לומר קדיש. אחרי הקדיש, הרב מתפלל תפילה שאני לא מכירה. מתפלל ובוכה. תפילה שיוצאת מהלב ונכנסת ישר ללב, מעירה משהו בתוכי. השופר בתרמיל שלי רוצה גם הוא להצטרף לתפילה. כולנו דמומים, אני מצטרפת בלב לתפילה שאת מילותיה אינני מכירה. רוצה לחבק אותן, לומר לו שהוא לא לבד, ולא מעזה להתקרב. ממשיכים לצריפים, מציצים פנימה, לראות מה היה. שומעים סיפורים קצרים על החיים במחנה. על כל החלטה שיכלה, בשנייה אחת, להביא על אדם את מותו, להאריך במעט את חייו. מיקום בצריף, מיקום בתור לאוכל, תזמון הליכה לשירותים - כל פעימה כזו יכולה להשפיע על החיים. כל רגע נדרש אדם לקבל

החלטות בתנאי חוסר וודאות קיצוניים, בלי לדעת אם הפעם שמאל מוביל לחיים או למוות. "כל מי שהיה לו מספר על היד - היה כאן. לא כל מי שהיה כאן - היה לו מספר על היד" אומרת מירית, ובעיני רוחי עולה דמותה של דודה ארנקה. כילדים לא ממש הבנו מהו המספר שהיה לה על היד, בדירה במרכז הכרמל. רהיטים אירופאים כבדים, וילונות מוגפים, ותמיד היה גם שוקולד לילדים, לנו. אמא סיפרה לי שהיא הייתה באושוויץ, עברה את צעדות המוות. ילדים לא היו לה, גם לא אחרי שהגיעה לארץ והתחתנה כאן עם ליוש. שמות מוזרים היו להם, משהו לא מוכר. נזכרתי בה, ולפתע קלטתי כמה עוצמה הייתה בה אם שרדה, אם יכלה להעביר כאן ולו גם חורף אחד. קר לי בתוך כל השכבות והטכנולוגיה, הרגליים קופאות מקור בעמידה של חצי שעה בשלג. הם עמדו כאן, בלי גרבי סקי, חמש שעות בשלג. בלי גופיה תרמית. אי אפשר לדמיין את זה בכלל, אי אפשר לקלוט. דבר אחד אני מבינה עכשיו, והוא הכוח של רוח האדם. עוצמת הרוח שיכולה לחומר, עוצמת הרוח שיכולה לעמוד בתלאות הגוף, להביס את הקשיים הפיזיים ולשרוד למרות הכל.

יצאתי למסע בחיפוש אחר מהות החיים, חיפוש אחר עוצמת החיים, אחר אותו משהו לא מוגדר שמאפשר לצלוח אובדנים, משברים, מצוקות - ולחיות. לחיות ממש, לא רק לשרוד, לא רק לשמר חיים. לחיות מעומק הנשמה, לחיות וליצור, לחיות ולמצוא שלוה, אושר, שמחה, נתינה. לחיות מתוך אמונה שהחיים בעלי ערך, שיש להם משמעות. אולי במפגש כאן, עם דודה ארנקה, מצאתי משהו קטן לקחת לדרך.

חוזרים לקצה המחנה, למשרפה נוספת, ומתארגנים לטקס הסיום של המסע בפולין. עומדים בקצה המחנה, מול פסי הרכבת, מולנו השער המפורסם של בירקנאו. הכל מסביב לבן. עצים גבוהים מסודרים בשורה ישרה מפעימים את ליבי.

מניחים בצד את התרמילים, מתארגנים בשלשות. הפעם אני כבר בשורה הראשונה. זה בסדר. תרועת חצוצרה, דגל ישראל עולה. ציונות בלי ציניות. קטעי שירה, קריאה, נגינה, תפילה, דבר המפקד. הרב מוציא את השופר. שניהם לא מורגלים לקור המתגבר בשעת בין הערביים. קולו של השופר, במקום הזה, מול כל הקצינים, מעורר בי הרבה התרגשות. אילו ידעו מי שהלכו כאן אל מותם כי כמה

עשורים אחר כך יעמדו כאן 150 קצינים מצבא ההגנה לישראל ויקיימו טקס לעילוי נשמתם, היו יכולים ללכת אחרת אל מותם. כל הטקס אני בתוך חלום, בתוך התרגשות עצומה, עם תערובת רגשות שמכילה הכל. העצב, הגאווה, ההתרסה, הכאב, המשמעות, הכל יוצר בליל אחד שאני לא מנסה להחביא. בערב אמר לי אשר שהוא הסתכל עלי כל הטקס, ראה את ההתרגשות שלי, התחבר אליה כאשר ניהל את הכל.

מתארגנים לצעידה החוצה. משום מה הדרך החוצה נראית לי ארוכה הרבה יותר. שוב שלשות, שוב אני בקבוצה הראשונה אחרי הדגלנים. השלג ממשיך לרדת, מכסה מעט על הקרח בשביל ליד פסי הרכבת. צועדים החוצה, שמאל-ימין, כאשר לפתע פורצת שירה ספונטאנית. "ירושלים של זהב" מפי 150 קציני צה"ל על האדמה המקוללת הזו, בקור איום, תחת השלג שיורד שלינו. אני מנסה להכיל את ההתרגשות הגואה, מנסה להדביק את קצב הצעידה המהיר שפיתחו המפקדים, ובקושי מצליחה. "את יכולה לזוז הצידה" אמר לי מישהו לידי. המחשבה אפילו לא נכנסה פנימה. אני עם כולם, אני עומדת במבחן עד הסוף, מתמודדת עם כל מה שבא, גם עם הצעידה המהירה הזו על השלג/קרח. רק להגיע על שתי הרגליים לסוף ...

בדרך עוצרים במרכז שיח או סובלנות בעיירה עצמה. שיחת סיכום של הצוות, שיחת סיכום של המשלחת. תודות למדריכים, למפקדים, למשתתפים. מקבלת, כמו כולם, סיכת מסע מפקדים. מאושרת איתה כמו ילדה קטנה.

ארוחת ערב אחרונה, ונסיעה לשדה התעופה. המתנה מעיקה, ועוד כמה שעות אנחנו בבית. אני ישנה באוטובוס בדרך, בטיסה הבייתה. מגיעים לבוקר של יום ששי, חם ומהביל. גילי, מירב וסנואי באים לאסוף אותי. חיבוקים, הפתעה של הכלבה. טוב להיות בארץ, טוב להיות בבית, טוב להיות עם האנשים שאני אוהבת, שאוהבים אותי.